

VÝROČNÍ SPOLEČENSKÉ PŘÍLEŽITOSTI V ŽIVOTĚ OBYVATELSTVA PO ROCE 2000 (Postřehy z terénu východních Čech)

Hana VINCENCIOVÁ

Příspěvek vychází z průběžných terénních výzkumů Východočeského muzea v Pardubicích a z výsledků projektu programu výzkumu a vývoje, který byl pod názvem „Výroční obyčeje jako součást společenského života obyvatelstva východních Čech (současný stav v návaznosti na tradici a možné perspektivy)“ uvedenou institucí řešen v letech 2006–2008.¹⁾

Termín „výroční obyčeje“ označuje jednu ze složek tradiční lidové kultury. Výroční obyčeje jsou kulturním jevem, který je možno charakterizovat jako typ opakovaného, tradicí ustáleného jednání, vázaného na určitá data kalendáře nebo na roční období. K příznačným rysům výročních obyčejů patří jejich synkretická povaha, kdy vedle relativně starých prvků působí jevy nové a kulturní prvky z různých epoch se překrývají. V historickém kontextu se výroční obyčeje vyznačují až překvapující stabilitou. Do naší současnosti se přenesly z nejrůznějších důvodů a v různých modifikacích, a to především prostřednictvím tradice, ale také díky schopnosti tradiční kultury přijímat nové podněty a přetvářet je v duchu své podstaty. Obecně mají výroční obyčeje výrazně společenský charakter a jsou obvykle realizovány určitým kolektivem. Průběh roku mapují z hlediska astronomického,

1) Projekt, financovaný ze státního rozpočtu ČR, reagoval na výzkumný program VaV Ministerstva kultury České republiky na léta 2006–2011 s identifikačním kódem DB a názvem „Výzkum a vědecké zhodnocení kulturně-historických hodnot prostředí, způsoby a nástroje jejich zachování a výzkum jevů tradiční lidové kultury jako nedílné součásti nematného kulturního dědictví“, konkrétně na okruh „Jevy tradiční lidové kultury – identifikace, dokumentace a prezentace prvků tradiční lidové kultury na území České republiky“. Program je odezvou na úkoly, vyplývající z Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice, schválené vládou pod č. 571/2003. Materiály z výzkumů jsou uloženy ve Východočeském muzeu v Pardubicích.

liturgického i občanského kalendáře a zároveň odrážejí cyklické vnímání času. V původním smyslu se jednalo o vážné obřady, jejichž cílem bylo zajistit nebo podpořit zdárný vývoj konkrétního společenství lidí. Na kontinuitě výročních obyčejů se tudíž vždy průběžně podíleli právě ti, na jejichž prosperitu byly orientovány, tedy zejména lokální společenství prostřednictvím svých členů. Tradicí určený způsob jednání, v daném společenství všeobecně přijatý, rozšířený a ustálený, se uplatňoval v opakovaných situacích každodenního života jakožto součást systému společenské komunikace, což zpětně ovlivňovalo stabilitu takového chování mezi jeho nositeli. Tento důležitý příznak existence výročních obyčejů byl ostatně dobře patrný i při výzkumech na území východních Čech, prováděných v rámci řešení uvedeného projektu.

Ačkoliv záměrem zmíněného projektu bylo v první řadě zjištění podílu tradičních výročních obyčejů na společenském životě obyvatelstva vytyčeného území v prvním desetiletí 21. století, další předem stanovená hlediska průzkumu směřovala k tomu, aby nevznikl pouze další exemplář klasicky pojatého a chronologicky seřazeného soupisu a popisu obyčejů, vázaných na jednotlivá období a dny v průběhu kalendářního roku, nýbrž zpracování dosažených poznatků bylo vedeno takovým způsobem, aby vynikly výše zmíněné souvislosti mezi kontinuitou konkrétních jevů tradiční lidové kultury a stálou přirozenou potřebou lidí prožívat bezprostřední kulturní komunikaci. Nesporně totiž existuje přímá souvislost mezi uvedenou lidskou potřebou a mezi těmi složkami vědomí, jejichž prostřednictvím se jevy tradiční lidové kultury přirozeně přenášejí mezi generacemi. Zároveň došlo k poznání, že ve skladbě společenského života obyvatelstva zvoleného území se vyskytují kromě klasických tradičních výročních obyčejů, vázaných především na zemědělský a liturgický kalendář, také další výrazné aktivity, jejichž obecné rysy se s klasickými výročními obyčejí v řadě ohledů shodují. Současně bylo zjištěno, že jsou to právě **výroční společenské akce obecně**, které v určitých prostředích **často ve společenském životě obyvatelstva převažují**.

Výraz „výroční“ vyjadřuje, že daná událost se obvykle uskutečňuje jednou ročně, vztažena k určitému pevně či volněji stanovenému termínu v průběhu roku, respektive uskutečňuje se na základě daného pravidla, kterým může být datum v kalendáři, roční období či jiný vžitý zvyk. Společenský život obyvatelstva se samozřejmě realizuje prostřednictvím řady nejrůznějších pravidelně konaných akcí, mezi nimi je ovšem třeba odlišit takové, které odrážejí bezprostřední místní situaci tím, že prezentují činnost zájmových skupin, jsou výrazem určitých trendů ve společnosti

či nabízejí dle místních podmínek vyplnění volného času, a naproti tomu takové, které mají charakter společenské příležitosti, uchovávané v obecném povědomí jako kontinuální, obvyklé, respektive zvykové chování, příznačné pro způsob života dané komunity a mající tudíž v mnoha ohledech povahu archetypu.²⁾ V úvodu zmíněný projekt se proto nezabýval běžným kulturním vyžitím, při němž lidé využívají nabídky k trávení volného času, poskytované dané komunitě zvnějšku, a nepracoval ani s místními sportovními podniky, pokud úžeji nesouvisely s tradicí podmíněným termínem, respektive úkonem. Stejná kritéria platila pro spolkové akce či oslavy výročí obcí, setkání rodáků či setkání občanů z obcí téhož jména. Zcela mimo pozornost projektu stály pravidelné akce související se školní docházkou dětí, jako pasování prvňáčků na čtenáře, loučení se školáky v mateřské škole a podobně, nezabýval se ani vítáním občánků (v tom roce narozených), už proto, že ačkoliv se jedná o typ občanského obřadu, který je všeobecně rozšířený a uváděný v přehledech jako součást společenského života obcí, zaměřen je vždy pouze na úzký okruh účastníků. Naproti tomu nebyly opomenuty společenské události, jejichž termíny konání vazbu na tradiční obyčejový cyklus vykazují, a to zejména příležitosti spojené s tancem, jako jsou plesy různých spolků, obecní plesy a další typy tanečních zábav včetně plesů maškarních, respektive *karnevalů* nebo *šibřinek*.

Nutno nyní podotknout, že pojem „východní Čechy“ v názvu projektu byl především orientační a sloužil k lokalizaci studovaných jevů ve vztahu k celku Českých zemí. Konkrétně se projekt věnoval území v západní

2) Výroční společenské příležitosti uchovávané v obecném povědomí jako kontinuální obvyklé, respektive zvykové chování, příznačné pro způsob života dané komunity, patří ke kulturním stereotypům lidstva obecně. Cyklické vnímání času, které především odrážejí a jehož podstatou je věčný návrat a opakování jevů, zatímco minulost, přítomnost a budoucnost v tomto pojetí času splývají, přirozeně vyplývalo z možností archaických kultur, zcela závislých na dějích v přírodě. Pro taková společenství byla životně důležitá skutečnost, že to, co poskytuje obživu, je schopno cyklické obnovy a že tato obnova má svoje rytmy a zákonitosti. Zpětně tyto rytmy ovlivňovaly uspořádání života takového společenství a promítaly se do rituálního chování jeho členů, zacíleného na udržení jeho životaschopnosti. Jinak řečeno, z cyklického vnímání času vzniklé rituály, jejichž smyslem bylo opakování tohoto koloběhu podpořit, ale také fungování tohoto koloběhu vysvětlit, se kodifikovaly určité archetypy chování, obvyklého v konkrétních situacích. Nápodoba dějů v přírodě v lidském společenství vedla například ke snahám, aby každoroční jarní obroda vegetace byla i ve společenství realizována prostřednictvím očistných rituálů, potlačujících vše negativní, co se v uplynulém období nahromadilo, aby se mohl nový časový cyklus zahájit bez nežádoucích zátěží.

části Pardubického kraje: okresu Pardubice a severní části okresu Chrudim. Protože ovšem výskyt studovaných jevů nelze omezovat hranicemi toho kterého správního celku, v některých případech, v zájmu zmapování určitého jevu, přesáhl výzkum i do okrajových částí okresů přilehlých (Hradec Králové, Ústí nad Orlicí, Havlíčkův Brod, Kutná Hora, Kolín), bez ohledu na jejich krajskou příslušnost. Východočeské území studované projektem se dosud vyznačuje ustáleným osídlením i stabilním obyvatelstvem, které do vytýčeného regionu patří obvykle i rodovými kořeny. Je to bezpochyby jeden z faktorů napomáhající skutečnosti, že tradiční výroční obyčej zde i po roce 2000 fungují, a to nikoliv v nějaké organizované, folklorismem ovlivněné formě, ale jako zcela přirozená součást životního způsobu místní populace, jako jedna z podob výročních společenských příležitostí. Z hlediska národnostního složení je obyvatelstvo na studovaném území homogenní (podíl osob, které se hlásí k české národnosti, výrazně převyšuje průměr České republiky), z ekonomického hlediska se jedná o území průmyslově-zemědělské. Co se týče typů společenství, kde výroční společenské příležitosti tradičního typu nacházejí své uplatnění především, jedná se hlavně o vesnické lokality různých velikostí, neboť právě vesnické lokality se většinou vyznačují poměrně vysokou stabilitou prostředí a společnosti, což v kladném smyslu ovlivňuje bezprostřednost, pravidelnost a intenzitu osobních styků a tím je zároveň podporována kontinuita a uchovávaní různých forem tradiční kultury obecně.

Ačkoliv je možno říci, že specifikem sídelní struktury výzkumného prostoru je celostátně nadprůměrný podíl obyvatel žijících v menších obcích, je vhodné si zároveň uvědomit, že většina obyvatelstva studovaného území bydlí ve městech a pohybujeme se tudíž v prostředí, kde je obyvatelstvo vesnických lokalit zastoupeno oproti méně stabilizovaným prostředím z celkové populace v menšině.³⁾ Tyto skutečnosti sice teoreticky omezují počet potencionálních účastníků, kteří na výroční společenské příležitosti tradičního typu aktivně reagují, přesto fakta o konkrétním využívání výročních společenských příležitostí ve výzkumném prostoru dovolují považovat za aktivní prostředí ve smyslu konání akcí tradičního zvykového typu nejen lokality městysů, ale kromě jádra Pardubic také města, a to jako celek nebo

3) V okrese Pardubice je to z celkového počtu obyvatel (160 603 v r. 2007) až 71,88 % obyvatelstva, v celém okrese Chrudim je to z celkového počtu (103 226 v r. 2007) až 53,94 % obyvatelstva. Přímou v Pardubicích přitom žije 90 961 obyvatel (r. 2009), přímou v Chrudimi 23 484 (r. 2006). Převzato ze zdrojů: http://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Pardubice; http://wikipedia.org/wiki/Okres_Chrudim.

okrajové části měst, dříve figurující jako samostatné obce.⁴⁾ Stačí nepříliš rozsáhlá informativní sonda do skladby společenského života v průběhu roku a ukáží se, bez ohledu na prostředí, okruhy typově ustálených příležitostí, konaných z velké části každoročně, případně s prodlevou dvou nebo i víceletou, ale i takové akce méně frekventované je možno považovat za ustálené, respektive za tradiční, neboť lze doložit jejich více či méně pravidelné konání i v období před rokem 2000. Důležité a jedinečné na konání všech zjištěných akcí je skutečnost, že jsou realizovány z místních zdrojů, místními lidmi, v místní režii a dle místních zvyklostí, přičemž **jednotlivé lokality se liší nikoliv originalitou skladby společenského života, ale hlavně počtem v průběhu roku uskutečněných podniků.**

Podle příznaků, jimiž se výroční společenské příležitosti v životě obyvatelstva východních Čech navenek projevují, je možno rozpoznat, z jaké kulturně-historické roviny pocházejí. V první řadě se jedná o příležitosti, při nichž se prostřednictvím úkonů, cyklicky uspořádaných v průběhu roku, realizuje tradicí podmíněné jednání, které vnímáme jako tradiční výroční obyčej s vazbou na agrární cyklus. Ten je přímo propojen s kalendářem astronomickým. Zároveň se kromě jevů, které jsou odrazem přirozených instinktů člověka k uhájení své materiální existence, promítá do zmíněného tradicí podmíněného jednání skutečnost, že evropské kulturní dějiny jsou těsně spjaty s křesťanským náboženským systémem. Podobně jako rok zemědělský, také průběh liturgického roku křesťanských církví přinášel do života lidí pravidelný cyklus úkonů, svátků a norem chování, z nichž řada korespondovala s přirozenými rytmy fungování společnosti a s psychologickými lidskými potřebami, ale zároveň i kompenzovala stereotyp koloběhu přírodních rytmů dimenzí kvalitativní změny v budoucnosti ve smyslu spásy lidstva.⁵⁾ V neposlední řadě se **vedle přírodních a liturgických**

4) Například v případě největších měst zkoumaného území zahrnují Pardubice celkem 32 místních částí a 19 katastrálních obvodů, Chrudim zahrnuje 8 místních částí a 5 katastrálních obvodů.

5) Připomeňme si, že oba cykly, agrární i liturgický, spolu úzce souvisí. Projekt pracoval s materiálem z prostředí, ovlivněného liturgickým rokem latinského ritu, tvořeným v podstatě třemi rozsáhlejšími celky, které je možno charakterizovat jako vánoční okruh, velikonoční okruh a mezidobí, vyplňující zbývající čas roku mezi úseky vánočního a velikonočního cyklu. Vánoční cyklus tvoří doba adventní a vánoční, velikonoční cyklus tvoří doba postní a velikonoční. Zároveň obsahuje křesťanský liturgický rok dva vrcholně slavnostní okamžiky, z nichž za méně výrazný se považuje slavnost *Narození Páně* (25. prosince), zatímco maximální význam je přikládán Velikonoční vigílii slavnosti *Vzkříšení Páně*, při čemž *Velikonoce* tvoří nejen centrální část celého

liturgického roku, ale i velikonočního okruhu. Jinak řečeno, tento liturgický kalendář se vyznačuje překrytím stálého a pohyblivého okruhu obřadů, slavností a svátků, z nichž stálý okruh je vázán na pevná data kalendáře, zatímco pohyblivý je závislý na datu *Velikonoc*, od nich se odpočítává, a proto se každý rok mění. Kromě *Velikonoc* tak patří mezi tzv. pohyblivé svátky *Popeleční středa* či *Seslání Ducha svatého* a pohyblivým svátkem je v podstatě i 1. adventní neděle, jelikož se jedná o 4. neděli před 25. prosincem a datum této neděle se každý rok mění. Touto 1. adventní nedělí liturgický rok latinského ritu začíná. Pro evropské prostředí bylo po celá staletí od ranného středověku příznačné, že přípravy na nový zemědělský cyklus vrcholily v rolnickém prostředí obvykle v době, na kterou připadaly křesťanské *Velikonoce*, při čemž křesťanská liturgie oslavou Kristova Zmrtvýchvstání důležitost období umocnila. Vnímání *Velikonoc* jako širšího časového období bylo v tradiční lidové kultuře běžné už pro jejich pohyblivý termín. Do tohoto období lze tudíž pojmut jak tzv. postní dobu, vymezenou křesťanským liturgickým kalendářem latinského ritu čtyřiceti dny před oslavou *Vzkříšení Páně* (bez nedělí), tak i nějaký čas následné liturgické doby velikonoční (padesátidenní), přinejmenším velikonoční oktáv do neděle, následující po *Velikonoční neděli*. Poté již cyklické členění rolnického roku vstupuje do dalšího širšího období, které je možno dle staročeského pojmu „*letnice*“ (letní svátky), užívaného jako synonymum pro křesťanské *Svatodušní svátky*, do tohoto období spadající, nazvat obdobím *letnic*. Z předchozích ročních období se do *letnic* přenáší i víra v moc zelených či napučených ratolestí, která se v nejrůznějších formách odráží v obyčejích těchto úseků roku, zaměřených zejména na snahu zabezpečit zdárný průběh vegetačního cyklu. Magické praktiky se zelení, ale i s ohněm, s vodou a dalšími konkrétními prostředky měly působit na úrodnost půdy, na vitalitu všeho živého, na dostatek vláhy a některé byly patrně i reakcí na fakt opětovného zkracování délky dne v důsledku astronomického jevu letního slunovratu. Vnímání širšího období po *Velikonocích* jako období léta, teplé roční doby, která posléze vydá úrodu, uchovaly nejen folklorní texty vázané na výroční obyčej širšího období *Velikonoc* typu přinášení nového léta, symbolizovaného zeleným stromkem, ale například i texty, vázané na pálení tzv. svatojánských ohňů, které kladou svátek sv. Jana Křtitele (24. června) doprostřed léta. Za první roční sklizeň je možno považovat senoseč, po ní nastávají obilné žně a sklizeň dalších plodin, pokračující za současného zpracovávání úrody a ukládání zásob až hluboko do podzimu, spojená zároveň s opětovnými přípravami na další vegetační cyklus přípravou polí a podzimní setbou. Nové zásoby i nutná redukce chovaných zvířat před zimou dávaly příležitost k oslavě úspěšné sklizně, k hodování, což je pojem vnímaný dnes především ve spojení s bohatým požíváním jídla, ale v původním významu znamenalo slovo „hod“ především hlavní svátek (v církevním smyslu). Etymologicky vychází ze všeslovanského god (rok, respektive určitá doba – viz i slovo „hodina“ s významem „určitá chvíle“), jehož význam lze přeneseně chápat ve smyslu „vhodná doba“ (ke slavení), „velký svátek“. V křesťanském liturgickém roce jsou tři tzv. hody, respektive *Boží hody* – vždy v rámci nejvýraznějších křesťanských svátků: *Vánoc*, *Velikonoc*, *letnic* (*Svatodušních svátků*). Zemědělský rok končí zhruba v polovině listopadu, což se odrazilo v obecném vnímání svátku sv. Martina (11. listopadu) jakožto počátku

vlivů zcela zákonitě na společenských aktivitách v průběhu roku historicky podílely i **zvyklosti, spjaté s různými sociálními skupinami obyvatelstva** (stavovskými, generačními, profesními a podobně) **nebo s místními historickými a kulturními specifiky**. To vše se uplatňovalo ve vzájemných souvislostech a vytvářelo strukturu společenského života konkrétní komunity, samozřejmě v intencích historické proměnlivosti, odrážející konkrétní podmínky a celkovou situaci ve společnosti. Proto je nutno se při hodnocení tradičních výročních společenských aktivit, stejně jako i jiných projevů tradiční lidové kultury, vyvarovat přístupu z pozice předpokladu, že tato kultura zůstává v rovině časové víceméně neměnná a je ji možno pojímat jako jeden celek bez konkrétnějších dobových souvislostí. Tradiční lidová kultura není mezi složkami kultury výjimkou v tom, že v čase vždy odpovídá konkrétnímu období a není možné ji spojovat pouze s náhodně zachycenými svědectvími o té které její formě nebo považovat takovou formu za jedinou správnou. Souhrnně lze říci, že výroční společenské příležitosti, patřící ke společenskému životu obyvatelstva východních Čech po roce 2000, je možno charakterizovat jako takové, které mají přímou vazbu na výše připomenutý agrární a liturgický cyklus, a jako takové, které na agrární a liturgický cyklus přímou vazbu sice nemají, ale vyznačují se celou řadou příznaků, které dovolují hodnotit je v rámci společenského života také jako akce tradičního, respektive zvykového typu, realizované určitým kolektivem. Dodejme, že zmíněné kulturně-historické roviny výročních společenských příležitostí nabývají v životě obyvatelstva východních Čech formu konkrétních okruhů společenského dění, přičemž **společenská existence výročních společenských příležitostí probíhá**

zimy. Svátek sv. Martina byl tudíž i dnem účtování, například vrchnosti byla placena daň a celoroční plat dostávali najatí pracovníci. Ke svátku sv. Martina, případně ještě s přesahem ke svátku sv. Kateřiny (25. listopadu), se obvykle vztahovaly i poslední slavnosti typu poděkování za úrodu. Nastávalo psychicky nejvíce zátěžové období roku, kdy sice pracovní aktivita mohla polevit, ale s úbytkem délky dne se zvyšovala i úzkost a nejistota z budoucnosti. Živila víru v temné démonické síly, proti kterým jsou jedinou možnou ochranou starobylé symbolické rituálními akty, prováděné bez ohledu na nepřípustnost podobných praktik z hlediska oficiální křesťanské víry. Zatímco církevní *advent* nabádal k tiché duchovní přípravě na oslavu Narození Krista o *Vánocích* a představoval zároveň i počátek nového liturgického roku, byl čas kolem *Vánoc* spojen zároveň i s nadějí, že spolu s tím, jak se dny po zimním slunovratu začnou zase prodlužovat, nastane opětovný počátek vegetačního cyklu. Vedlo to ke vzdušné radosti v podobě uvolněné veselosti a k opětovnému uchýlování se k provádění zažitých rituálních praktik, které měly očekávaný návrat nového jara podpořit a přivolat v té podobě, která společenstvím považována za optimální.

jako konkrétní útvar. Obvykle nabývá forem obchůzky, průvodu, tance (taneční zábavy), dramatického útvaru, společného pálení ohně, pobožnosti, pohoštění, využívání zábavných atrakcí, soutěžení. Jednotlivé formy se při tom mohou v jednom typu společenské příležitosti v různém poměru sdružovat a prolínat.

Z historického hlediska je vhodné připomenout nejprve **okruh výročních společenských příležitostí s přímou vazbou na agrární a liturgický cyklus**, tedy odrážejících zemědělský kalendář a liturgické členění roku. Formy tohoto okruhu společenských příležitostí můžeme obecně sledovat i několik staletí nazpět do minulosti a lze je tudíž pokládat za vývojově prvotní kulturní projevy výroční obyčejové tradice. Z výročních společenských příležitostí v životě obyvatelstva východních Čech odpovídají charakteru této skupiny akce související s tzv. masopustním obdobím (obvykle leden po svátku *Zjevení Páně*, únor, případně počátek března dle termínu *Velikonoc*), akce vázané na předvelikonoční období, respektive dle liturgického kalendáře na postní dobu velikonočního okruhu (měsíce březen a duben dle termínu *Velikonoc*), následují *Velikonoce* (v březnu nebo dubnu, pohyblivý termín), období *letnic* (30. duben, měsíc květen a červen), termíny *poutí* (obvykle jarní a letní měsíce), oslavy sklizně a lovu včetně *posvícení* (od přelomu letních a podzimních měsíců až do listopadu, v případě mysliveckých oslav až do prosince), svatomartinských akcí kolem 11. listopadu a kateřinských tanečních zábav kolem 25. listopadu. Svě místo ve skupině odrážející zemědělský kalendář a liturgické členění roku mají také zádušní tradice (dny na přelomu října a listopadu) a v neposlední řadě doba adventní včetně svátku *sv. Mikuláše* (dle církevního vymezení) a *Vánoce*, s nimiž souvisí i přelom starého a nového roku a svátek *Zjevení Páně (Tři králů)*.

Dalším okruhem společenského dění v životě obyvatelstva východních Čech jsou **výroční společenské příležitosti bez přímé vazby na agrární a liturgický cyklus**, tedy periodicky se opakující akce upomínající na historické události a periodicky se opakující akce, odrážející členění roku v občanském životě nebo se zábavným zaměřením. Svým konáním bývají tyto akce někdy přiřčeny ke starší vrstvě výročních obyčejů zemědělského a liturgického kalendáře. Zmíněný okruh **je možno zjednodušeně označit jako výroční společenské příležitosti odrážející občanské členění roku** a považovat je za vývojově novější vrstvu výroční obyčejové tradice. Nutno ovšem podotknout, že obsahy výrazů „starší“ a „novější“ jsou v tomto případě pouze pomocným vyjádřením vývojové odlišnosti obou vrstev. Z výročních společenských příležitostí v životě obyvatelstva

východních Čech odpovídají charakteru tohoto okruhu akce, související například s pietními akty u památníků (obvykle při výročí skončení 2. světové války nebo při výročí vzniku státu), se studentskými počiny (*majáles* na počátku května, tzv. *poslední zvonění* v květnu nebo počátkem června dle termínu maturitních zkoušek), se zábavnými podniky pro děti, pořádanými nejčastěji ke *Dni dětí* (na přelomu května a června) nebo k připomenutí určité etapy roku (např. *rozloučení se školou* v závěru června, *loučení létem* nebo *s prázdninami* na přelomu srpna a září), případně k jiné příležitosti. Do zmíněného okruhu náleží též akce pro seniory, obvykle v duchu společenského posezení s nabídkou různého typu společenské zábavy, patří do něho herně soutěživé zábavné akce s konkrétní tematikou, obvykle korespondující s charakterem ročního období a často určené pro všechny generace, (např. *kuličkáda* na jaře, *neckiáda* v létě, *drakiáda* na podzim, stavění ze sněhu v zimě), obecní a spolkové slavnosti (spojené zejména s výročím obce nebo místního spolku, případně se sjezdem rodáků) i zájmové prezentace a výstavy pro veřejnost, pravidelně pořádané místními subjekty. Své místo mají v daném okruhu společenského dění také akce recesistické, s nadsázkou přetvářející historické tradiční motivy (zejména prvomájové průvody, ale například i *dožínky*, *Vánoce*, zimní sporty).

Zmíněné okruhy se všemi svými složkami vytvářejí systém výročních společenských příležitostí, který je bez ohledu na původ a genezi jednotlivých složek vnímán obyvateli studovaného území jako celek, z něhož lze vybírat dle momentálních okolností, panujících v daném společenství.

Projekt „Výroční obyčej jako součást společenského života obyvatelstva východních Čech...“, o jehož výsledcích tento příspěvek referuje, byl řešen v době, která prostřednictvím dokumentů, odrážejících zájem kulturní politiky státu na zachování a rozvoji lokální a regionální kultury, stejně jako na pochopení jednotlivých sfér, oblastí a projevů materiální a nemateriální kultury na místní a regionální úrovni, volala mimo jiné po pracích, jejichž cílem by byla jak identifikace, dokumentace a zhodnocení pramenů dosud existujících jevů tradiční lidové kultury, tak i využití získaných poznatků k uchování těchto jevů, k jejich předávání následovníkům i k prezentaci tradiční lidové kultury a jejích hodnot v České republice i v zahraničí.⁶⁾ Zjištěná fakta z terénu napovídají, že pokud jsou součástí společenského života lidí jevy vycházející z tradiční lidové kultury, jak je vnímá klasická

6) Viz Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v české republice. Schváleno usnesením vlády České republiky ze dne 11. června 2003 č. 571. MK ČR, 2003.

etnografie, nelze s nimi pracovat jako s nějakou vypreparovanou veličinou, kterou je nutno po zdokumentování co nejrychleji zakonzervovat, pokud možno v momentálně zjištěném stavu, stejně jako s nimi nelze jednoduše nakládat jako s hodnotou, kterou lze naservírovat ke ztraktivnění regionu či lokality. Naopak je třeba si uvědomit, že jevy vnímané jako tradiční lidová kultura jsou především součástí širšího systému společenského života lidí v konkrétní lokalitě, v konkrétní oblasti atd., protože pouze v tomto případě mohou být skutečně svou podstatou lidovou tradicí a ne pouze vytknutým příznakem, případně atrakcí, zacílenou spíše na diváka než na obohacení života vlastních nositelů zjištěné tradice. Přímí nositelé tradice nepotřebují zástupy obdivovatelů, snad jen v případě, kdy se divák stává zároveň i aktérem nějakého obyčeje, konkrétně když průběh obyčeje dovoluje žádat od diváků finanční příspěvek do společné pokladny jeho organizátorů. Přímé nositele sice vnější zájem o jejich tradice těší, povzbuzuje je, vzroste i prestiž obyčeje a je o důvod více, proč obyčej konat, pokud se jim dostane „z vnějšku“ ujištění typu, že „ne všude se dá něco takového vidět“, ale výraznější zájem o širší souvislosti, spojené s danou tradicí, je spíše ruší. Někdy takový zájem i přímo deformuje navyklý průběh dění.⁷⁾ Dokládá to, že **původní smysl tradičních obyčejů spočívá v jejich**

7) Jako příklad je možno uvést dopis z obecního úřadu jedné z obcí pardubického okresu, reagující na dotaz o možnosti zjišťování jevů tradiční lidové kultury v obci na základě projektu NÚLK ve Strážnici „Identifikace a dokumentace jevů tradiční lidové kultury v České republice“, konkrétně prostřednictvím dotazníku „Kalendářní obyčeje – výskyt“ z roku 2005. Dotazník nabízel respondentům jako příklady obyčejů, na které by mohli reagovat, následující: *masopust, vynášení Smrti, Velikonoce* (klapání do *Bílé soboty*, velikonoční koleda) *pálení svatojánských ohňů, dožínky, posvícení, mikulášská obchůzka, obchůzka lucek, Vánoce*. Ačkoliv i pan starosta, který dopis podepsal, bezpochyby dobře věděl, že v lokalitě se pálí tzv. *čarodějnice* v předvečer 1. května, přesto se ve snaze vyhovět tazateli vyjádřil ve smyslu znění dotazníku: „...do současné doby udržuje se pouze pálení svatojánských ohňů...“. Možná dokonce propadl pocitu, že nemá dostatečnou erudici, že prostě nezná odborný název obyčeje a místní úzus si netroufl připomenout. I když by se z odpovědi mohlo zdát, že žádný jiný obyčej v lokalitě nepřipadá v úvahu, přesto na tom zmíněná obec není co se týče současných projevů společenského života typu výročních obyčejů o nic hůře než jiné lokality v oblasti našeho zájmu. V době řešení projektu se zde z nápadnějších akcí kromě každoročního pálení výročního ohně v předvečer 1. května uskutečnila například masopustní obchůzka *maškar*, stavění obecní *máje* a vyskytly se zde *májky*, postavené u domů svobodných dívek. Jiným příkladem dokládajícím, že vnější zájem o místní tradici nepůsobí vždy správně, je televizní natáčení masopustní obchůzky *maškar* v jedné z obcí chrudimského okresu v roce 2008, kdy tvořila rámeček jednoho z dílů televizního pořadu o vaření Kluci v akci. Nejenže tato skutečnost vedla k omezení rozsahu

realizaci pro nositele samotné, pro svět místa, ve kterém obyčej probíhá. Skutečná tradice je spontánní, kdežto každá manipulace, pokud nevychází přímo ze společenství, ve kterém se obyčej realizuje, činí tradici náchylnou k nežádoucím změnám nebo k ustrnutí. Není samozřejmě vyloučeno, aby projevy tradiční lidové kultury byly za určitých podmínek atrakcí. Musí ale stále zůstat v intencích přirozeného projevu.

K evidenci, ale i k prezentaci informací, získaných v průběhu řešení projektu o zvolené problematice, se osvědčila jako vhodná systematizace, uvedená spolu se stručnou charakteristikou tříděných jevů v příloze tohoto příspěvku.⁸⁾ Tato systematizace byla vytvořena s ohledem na materiál, se kterým projekt pracoval, a to tak, aby zahrnula většinu v terénu zjištěných společenských akcí výročního charakteru. Je zřejmé, že tématické skupiny, generované pro období po roce 2000, neobsahují řadu v minulosti běžných situací a společenských příležitostí a naopak se mezi nimi objevují příležitosti nové, odrážející zájmy současných lidí včetně způsobů využití volného času, poskytujících bohatou škálu možností seberealizace. Je to

obchůzky (vypuštěny byly jindy běžně navštěvované osady v okolí obce), ale odrazilo se to i ve vylepšení masky *slamáka*, jehož kostým, ve zmíněné lokalitě tradičně poměrně jednoduše pojatý, byl při filmování propracovanější a opatřený ostře zelenou papírovou girlandou zdobící čepici, takže působil spíše jako by byl vypůjčený z jiné lokality, kde je naopak takové ztvárnění uvedené masky zažito. V obojím případě jde z psychologického hlediska o chování přirozené. V prvním případě zapůsobila snaha zdvořile odpovědět na dopis, aniž pisatel dále přemýšlí, zda přece jen se v obci neděje běžně něco, co by mohlo tazatele „z vnějšku“ zajímat (na stavění *máji* ovšem zmiňovaný dotazník vůbec nenaváděl), ve druhém případě snaha být hezčí, zajímavější a snad i atraktivnější před kamerou České televize, byť neautentický. Úpravami pod vlivem vnějšího zájmu o obyčej prošla po roce 2000 také například maska *Jidáše* z obchůzky na *Bílou sobotu* v jiné z obcí chrudimského okresu, když se tento fenomén stal lákadlem pro zpravodaje regionálních listů a dalších médií, ale i odborníků. Kostým *Jidáše* zde byl vylepšen shodou okolností pod vlivem masek *slamáků* z masopustních obchůzek *maškar* na Hlinecku, které se v téže době taktéž dostávaly do popředí zájmu médií. Zatímco doposud si chlapečci strojili *Jidáše* dle svých sil a dle místní tradice do jednoduchých hrstí nebo rulíků slámy včetně jednoduše zpevněné čepice, náhle byl místním občanem zhotoven ze slaměných copánků kabát a čepice se spletanými ozdobami. I když je v tomto případě možno hovořit o jistém obohacení tradice, nutno si uvědomit, že pracnější a na pohled líbivější kostým vedl k řešení, že se již nespaloval, jak to dříve bylo běžné, ba žádoucí, ale uchovával se k dalšímu použití. Teprve v roce 2006 byl i tento líbivý kostým, poškozený několikaletým užíváním, nahrazen novým, opět jednodušším, který se může spálit. Z vylepšeného kostýmu zůstala nadále v užívání pouze čepice.

8) Viz Příloha: Systematizace výročních společenských příležitostí, fungujících v životě obyvatelstva východních Čech po roce 2000., s. 205.

logickým důsledkem společenského vývoje: zvykové jednání, pokud není záměrně konzervováno, obvykle zaniká, jestliže nemá ve společnosti své opodstatnění. Zároveň výsledky řešení projektu dokumentují, že ve zkoumaném prostoru fungují i po roce 2000 tradiční výroční obyčejové většinou právě oním přirozeným, manipulačními vlivy prakticky nezasaženým způsobem, jak to lze předpokládat u autochtonní tradice. Toto tvrzení není samozřejmě myšleno v tom smyslu, že by se na zkoumaném území východních Čech zastavil čas a bylo zde ke spatření cosi bájně lidového v duchu představ osobností českého národního obrození nebo snad dokonce něco typicky východočeského. Skutečných endemitů, řečeno přírodovědnou terminologií, nebylo mezi výročními obyčejy v Českých zemích pravděpodobně nikdy mnoho, takže to, co se posléze zdálo být místně jedinečné, představovalo spíše z nejrůznějších důvodů dochovaný relikv čehosi kdysi běžného. Na zkoumaném území východních Čech nalézáme tudíž po roce 2000 právě jen to, co zůstávalo pro zdejší obyvatelstvo nějakým způsobem aktuální a využitelné přese všechny vývojové změny v životním stylu a v potřebách lidí. Právě přetrvávání aktuality jevů tradiční lidové kultury v podobě výročních obyčejů, respektive v podobě výročních společenských příležitostí, svědčí o skutečnosti, že lidská mentalita obecně tíhne k cyklickému prožívání času, které člověku napomáhá proti pocitům nejistoty a úzkosti z budoucnosti a tudíž každoročně se opakující situace, řízené v prvé řadě přirozenými ději v přírodě, jsou vítanými momenty na cestě skutečnou nekonečností času. Obrazně řečeno, člověk se těchto každoročně se opakujících situací může zachytit a chovat se v jejich rámci dle tradičních pravidel, tedy bez obav z neznámých podmínek, ve známém prostředí. Některé formy chování, spojené s tímto prožíváním, se v průběhu doby staly z nejrůznějších důvodů nepohodlnými nebo dokonce nežádoucími, jiné ztratily opodstatnění proto, že se vytratily okolnosti, na které byly vázány. Stále však zůstávala v povědomí lidí jakási „praosnova“ obyčejového cyklu, založená jednak na někdejší úzké propojení výročních obyčejů s tradičním hospodářským, respektive zemědělským členěním roku, na který bral v řadě ohledů zřetel i roční cyklus křesťanské liturgie, jednak na skutečnosti, že člověk jakožto živá bytost přizpůsoboval dějům v přírodě i svůj život rodinný, profesní, sociální. Z této „praosnovy“ bylo možno čerpat a upravit si jednoduchý fakt konkrétní výroční příležitosti vlastním potřebám v té které době, zatímco z někdejšího jádra smyslu obyčejové příležitosti zůstaly obvykle jen specifické atributy nebo typické formy společenského kontaktu. S vývojem společnosti vznikala zároveň i potřeba každoroční odezvy na nové společenské situace, spojené

s nejrůznějšími podobami sdružování lidí, například v souvislosti s formováním občanské společnosti. Současná osnova tradičních výročních společenských příležitostí bývá tudíž obecně velmi pestrá. Jinou otázkou je využívání všech možností, které mohou být k dispozici v té které oblasti či lokalitě. V tomto ohledu již nastupují hlediska a limity místních poměrů, skladby populace i vlastního uvědomění občanů, neboť nic nejsou platné zdroje, pokud není, kdo by po nich sáhl, kdo by je využil. Nejspíše tomu tak bývalo do značné míry i v minulosti, i když zde je třeba brát v úvahu i závislost lidí na pocitu: když to neuděláme (obyčej), co když se něco stane (neurodí se, přijdou nemoci a podobně)? V současnosti však, právě proto, že svět je založen na racionalitě, je pro jakoukoli výroční společenskou akci o to důležitější schopnost domluvit se, zorganizovat, uskutečnit. Kde skutečně chtějí, daří se to.

Výsledky řešení projektu „Výroční obyčej jako součást společenského života obyvatelstva východních Čech...“ potvrzují, že **výroční společenské příležitosti**, ať už jsou to původně se zemědělstvím, pastevectvím či věrskými představami spojené děje nebo s oslavou něčeho, co si oslavu zaslouží, **existují ve společnosti stále** a lidé obvykle alespoň některé z těchto příležitostí ve svém životě využívají. Ne vždy ovšem tak, aby bylo toto využití považováno za projev tradiční lidové kultury. V tomto ohledu jde o nastavení hodnot. Realizovat s úspěchem tradiční společenskou akci je samozřejmě jednodušší v komunitě, která má přiměřený počet členů, ale i v sídlech s desítkami tisíc obyvatel se najde skupina, kterou taková událost osloví. Nejinak je tomu ve východních Čechách. V případě tradičních výročních obyčejů lze navíc říci, že změna společenského systému na prahu 90. let 20. století vedla ke stavu, kdy zde jsou výroční obyčeje realizovány v bohatším a úplnějším spektru, neboť odpadá řada omezení, obvyklých v předchozích desetiletích při schvalování společenských akcí, a dokonce je možno na přípravu společenské akce typu tradičního výročního obyčeje žádat o finanční příspěvek z veřejných prostředků. Díky zmíněnému uvolnění je v řadě lokalit situace taková, že zde pravidelně realizují výroční obyčeje, které se dříve podařilo uskutečnit pouze s mnohaletými prodlevami. Na druhou stranu v důsledku vývoje legislativy vzrůstají obavy, aby při realizaci obyčejů nedošlo k obecnému ohrožení bezpečnosti účastníků. Například poté, co v jedné z lokalit pardubického okresu málem došlo k padnutí *máje* při jejím stavění, mají od té doby obavy se do podobné akce pustit. Nelze samozřejmě uvažovat v dimenzích, že se změnou společenského systému si většina obyvatel východočeských obcí uvědomila, že tradiční výroční obyčeje zanedbávala a s nadšením se

navrací k dědictví předků. Je to bezpochyby především neuhasínající lidská tvořivost a snaha po sdílení zážitků ve společenství, k němuž patří, co vede lidi k čerpání ze zdrojů, které jim zdarma poskytuje tradice. Chovají se při tom zcela v intencích své přítomnosti. Někteří se účastní obyčeje tak říkajíc pod kolektivním nátlakem spolku nebo i veřejného mínění, neztotožňují se například s představou, že by si měli k realizaci obyčeje obléci lidový kroj, jiní ale naopak v kroji, byť se jedná o stylizaci, vidí „staročeskost“, respektive tradičnost, a jeho obléknutím se k této tradici hlásí. I ti, co prohlašují, že příště už „to nikdy nevezmou na sebe“, se ale podílejí na konání obyčeje stejně svědomitě „jako to staří dělávali“, řečeno slovy tradičních vinšů, které při obyčejích dosud zaznívají. Někdy se lze domnívat, že případný despekt k účasti na obyčeji je jen předstíraný, že by dotyčnému bylo naopak velice nevhod, kdyby byl z nějakého důvodu z konání obyčeje vyloučen. Zejména v momentech, kdy lidé v rámci konání obyčeje utvoří skupinu, které jsou k dispozici pokrmy a nápoje, tu jdou všechny rozpaky stranou a pozorovatel najednou vidí nadčasovou situaci. Nutno ovšem podotknout, že **bez vhodného** a pro věc zapáleného **organizátora by se řada výročních společenských akcí neuskutečnila**. Současní lidé potřebují slyšet nebo vidět výzvu, připojit se pak není již pro ně těžké. Vždyť tradiční výroční obyčeje, zejména jejich společenská stránka, naplňují jednu ze základních potřeb lidí: sdružovat se, sdílet společně slavnostní i posvátnou chvíli.

Není sporu o tom, že existuje vzájemné propojení mezi potřebami lidské psychiky a formami výročních společenských akcí, které jsou po roce 2000 součástí života obyvatelstva východních Čech, z nichž řada se realizuje formami, osvědčenými dlouhou řadou generací. Výrazem mnoha výročních společenských akcí je například obchůzka po jednotlivých domech v lokalitě nebo alespoň prostorem lokality v podobě průvodu. Jednou ze složek takové obchůzky bývá pozvání k další společenské příležitosti – na taneční zábavu. Taneční příležitost se váže k mnoha výročním akcím. Tančit se může například jak při obchůzce, tak i na samostatné taneční zábavě, jejíž název je obvykle specificky vztažen k danému obyčeji, k dané akci. Některé v tradici zakotvené výroční společenské příležitosti zůstaly v povědomí lidí dokonce pouze ve formě taneční zábavy, například tradice vázané ke svátku sv. Kateřiny. I když *kateřinská taneční zábava* po roce 2000 již postrádá někdejší typické momenty s uplatněním „ženského práva“ při výběru tanečnicků nebo s hostinou vystrojenou ženami, objevují se zase jiné typické okolnosti, například vstup pro nositelky jména Kateřina zdarma. Výrazem mnoha výročních společenských akcí je maskování účastníků. Měnit svou

identitu prostřednictvím masky mají lidé v oblibě obecně a ve východních Čechách je k uplatnění masek využita každá vhodná příležitost bez ohledu na roční období. Kromě maskování původně bezpochyby obřadního figurují masky i při zábavném sportu při pouťových či posvícenských fotbalových utkáních, uplatňují se při zábavných *neckiádách* či *lávkách*, maskami mění svou identitu studenti maturitních ročníků středních škol před tzv. svatým týdnem příprav na ústní maturitu. Masky se rozšířily při tzv. *pálení čarodějnic*, ohlas mají i různé místní variace na Halloween, jehož kořeny sahají ke starobylému keltskému svátku konce léta (roku).

Na halloweenských variacích z východočeského prostředí lze dobře pozorovat, že lákavý je pro místní lidi především akt maskování a rozžihání světel v lampionech i v jiných lampičkách včetně přírodních, vyhotovených z dýní. Narozdíl od zemí, kde se úkony související s Halloweenem ustálily na obchůzce maskovaných dětí po domech, koledujících výhrůžnou výzvou typu „bud’ a nebo“ (doslova „trik“ – ve smyslu zlomyslného žertu – nebo „koleda“?), jsou halloweenem inspirované masky v průvodech za tmavých podzimních večerů ve východních Čechách vzdáleny morbidnosti či nevhodných žertů. Zdejší strašidelné bytosti nebudí odpor ani hrůzu, ale jsou vypracovány do roztomilosti a nápaditých forem, vycházejících z ustálených představ o strašidlech, duchách a dalších bájných bytostech. A jak je pro tradiční výroční akce příznačné, i tyto halloweenské variace, označované ovšem běžně jako *průvod strašidel*, *strašidelný rej*, *průvod strašidelných světýlek* nebo jen *strašení*, mohou končit taneční zábavou, samozřejmě v maskách. Specifikem je maskování, respektive kostýmování účastníků při recesních akcích, které s nadsázkou přetvářejí tradiční historické motivy, zejména prvomájové průvody z doby totality, ale které též těží z tradičního humoru „světa naruby“, například když Vánoce jsou oslavovány v létě nebo když se v létě uskuteční závod v běhu na lyžích. Lidé obecně milují světlo ve tmě, proto přetrvává obliba lampionových průvodů při *pálení čarodějnic*, při *průvodech strašidel* inspirovaných Halloweenem nebo při další společenské příležitosti nabývající na oblibě, kterou jsou svatomartinské akce, vrcholící setkáním s představitelem sv. Martina na koni, vše v prostoru se světélky lampionů nebo pochodní či svíček. Lidé obecně milují také oheň jakožto ústřední bod svého shromáždění. Cyklus výročních společenských akcí jim dává příležitost shromáždit se kolem ohně v předvečer 1. května a setrvat při něm až do vyhasnutí. Lidé obecně rádi soutěží. Mezi výročními společenskými akcemi nechybí zejména takové, kde lze vyniknout v tělesné obratnosti. Jako příklad mohou posloužit akce typu *neckiáda* nebo *lávka*, kde jde o úspěšné překonání vodní hladiny

bez ohledu na všechny nástrahy nebo kde je výzvou pro odvážné láhev kořalky uvázaná na konci hladkého bidla vysunutého nad vodu. Lidé obecně milují překvapení. To se promítá například do oblíbenosti tombol při výročních společenských akcích bez ohledu na jejich, mnohdy až bizarní skladbu. Lidé obecně se rádi hlásí k určitému společenství prostřednictvím oděvu. Nemusí se to omezit jen na hrdost na případný spolkový stejnokroj. Například v jedné z obcí okresu Hradec Králové se zastupitelstvo obce rozhodlo darovat více než slušný finanční obnos na ušití krojů, které by zůstaly v obci, užívány zejména při akci *Staročeské máje*. Několik krojů, stylizujících tradiční lidový oděv, ušila jedna z místních žen již k *májím* v roce 2007. Že jde o kroje místní zdůrazňovala výšivka znaku obce na vestičce každého exempláře. Jiným příkladem splněné touhy po vlastním kroji, tentokrát k pomlázkové obchůzce na *Velikonoční pondělí*, je ušití stylizovaných kompletů jednou z žen pro členy sboru dobrovolných hasičů v jisté obci okresu Chrudim v roce 2009.

Zmíněné příklady ilustrují, že ve společenském životě obyvatelstva jsou i po roce 2000 zastoupeny situace, při kterých lidé jednají tradičním způsobem, tedy v zásadě stejně, jak je to zachyceno v nejrůznějších pramenech se záznamy o výroční obyčejové tradici v minulosti. Při zmíněných příležitostech se realizují děje, v nichž se vedle tradic, založených na křesťanské kultuře, projevují hlavně úkony, související se snahami o zdárný výsledek zemědělských prací, případně s oslavou úrody, ale i se snahami o bezpečný rozvoj lidské populace. V současnosti jsou tyto stránky výročních společenských příležitostí sice zastřeny jejich společensko-zábavní povahou, ale právě ta svádí lidi dohromady a umožňuje jim realizovat se při akcích s důvěrně známými pravidly, při akcích, jejichž prostřednictvím účastníci výrazně pociťují svou spjatost s místem, ve kterém žijí. Zároveň uvedené příklady dokumentují, že kromě výročních společenských příležitostí, které začaly být u lidových vrstev obyvatelstva, zejména na venkově, obecně dokumentovány jakožto tradiční výroční obyčej již v 19. století, se v životě lidí uplatňují další konkrétní výroční společenské akce, které sice k životu na venkově, jaký studoval obrozenecký národopis, kdysi nepatřily, neboť řada z nich vznikla až v průběhu 20. století nebo teprve docela nedávno, svým vřazením do cyklu výročních akcí a v dalších základních ohledech mají ovšem v mnohém také ony typické rysy, vlastní výročním obyčejům, tradovaným v linii mnoha generací. Je zřejmé, že ačkoliv dnes určuje životní rytmus většiny lidí především kalendář občanský, nevymizely z něho ani situace, při kterých se mohou v prožitcích navracet ke zdrojům souznění člověka s přírodními rytmy a zákonitostmi.

I když tvoří škálu výročních společenských příležitostí v životě lidí vedle historicky starší vrstvy obyčejů i výroční příležitosti historicky výrazně novější, současní nositelé považují i tyto projevy běžně za tradiční. Nej-různější akce, jako jsou například *dětské dny*, *setkání seniorů*, *neckiády* či *lávky*, *drakiády*, *loučení s létem* nebo *loučení s prázdninami*, místní *pietní akty* a podobně, jsou tudíž z hlediska své funkce v životě obyvatelstva rovny tradičním výročním obyčejům staršího původu, neboť tak jako ony se pravidelně opakují, vycházejí z proměn ročních období a z cyklů v občanském kalendáři.

Ačkoliv změny ve způsobu života přispěly ke zvýraznění zábavné složky výročních společenských akcí, která je v současnosti dokonce určující, není správné posuzovat přetrvávání tradičních jevů až do současnosti jenom s ohledem na jejich zábavnost. Jak bylo naznačeno, existují prvky vycházející z obecné mentality člověka a udržující v živé formě řadu projevů, které by pro jejich původní smysl nemohl dnes už nikdo brát vážně. **Výroční společenské příležitosti jsou ovšem nejen zábavou, ale také osvědčenou formou reprezentace svých nositelů.** Proč by se muži z dané lokality pachtili s obstaráním, přípravou a vztyčováním obecní máje, kdyby to nepřinášelo nějaký konkrétní efekt pro obec i pro ně samotné? Proč by se mělo investovat do světelných ohňostrojů v novoroční noci nebo i při jiných okolnostech? Mnoho výročních společenských příležitostí je sice zároveň též zdrojem finančních prostředků, tato skutečnost ale nebývá pro konání nebo nekonání akcí ta prvotní. Kromě toho, že jsou výroční obyčeje formou reprezentace, ať už obce jako celku nebo určité skupiny v populaci, **jsou i určitou jistotou a umožňují chování ve známých standardech a v neposlední řadě stabilizují mezilidské kontakty v komunitě.**⁹⁾

9) Vyplývá to i z vyjádření samotných nositelů výročních obyčejů nebo svědků jejich konání. Například k masopustním obchůzkám *maškar* se vyjadřovali v tom smyslu, že se jedná o „oživení života v obci“, o „připomenutí starých zvyků“, o „tradiční kulturní akci“, „je to vytržení z všedního průběhu života v roce“, „příprava masopustu a vlastní průvod stmelují celou obec“, ale na otázku: „Vás osobně tento zvyk zajímá nebo vám je jedno, zda se koná nebo nekoná? Co podle vašeho názoru přináší občanům?“ zazněly i obsírnější výpovědi: „Vždy očekávám, co bude nového proti minulým průvodům, jaká hudba. Je to dobrá tradice, přináší občanům zábavu a očekávání brzkého jara.“ (respondent nar. 1927). „Dá se říct, že vesnice maškarami žije. Osobně mě velmi zajímá, aktivně se zúčastňuji (žebrák, medvěďák), poslední dva roky zajišťuji občerstvení.“ (respondent nar. 1951). „Tento zvyk se mi líbí, je to příležitost, kdy se mohou lidé v obci sejit a povесelit, myslím si, že je to velice důležité i pro generaci dětí, kteří se naučí dodržovat tradice a pokračovat v nich.“ (respondent nar. 1961) „Vesnice tím žije, lidi mají společné téma, já i manžel

Sledování obsahu a forem výročních společenských příležitostí v životě obyvatelstva východních Čech potvrdilo, že výroční společenské příležitosti v životě obyvatelstva existují, fungují, stabilizují se, vyvíjejí se a proměňují v závislosti na společenském prostředí konkrétní doby, a to bez ohledu na jejich významový zdroj či na jejich klasifikaci. Podobně jako živé organizmy reagují na změnu podmínek. Nejčastěji mizí, pokud z nějakého důvodu ztratí v místní populaci svoje nositele. Někdy se může také zdát, že určitý projev zanikl, protože již není aktuální. Pak ale zjišťujeme, že jak to jen podmínky dovolí, znovu se v nějaké podobě objeví. Jde hlavně o to, aby obyvatelstvo daného území bylo stabilizované a mohlo fungovat bezprostřední předávání tradice mezi generacemi.

každoročně v průvodu chodíme a patřičně se vyřádíme.“ (respondent nar. 1969). *„Projevuje se soudržnost obyvatel, stmelení lidí různého věku i postavení, maškary provází zástup přihlížejících, sjíždějí se i lidé z okolí, převládá veselí, legrace.*“ (respondent nar. 1942). *„Není mi jedno, zda se koná nebo nekoná, jsem i proti tomu, aby se konal jednou za dva roky (rozhodnuto v roce 2006). Lidé si připomenou staré zvyky a pobaví se.*“ (respondent nar. 1951). *„Jako jednoho z organizátorů a účastníka mě samozřejmě zajímá a společnými silami se snažíme o jeho udržení. Domnívám se, že tento zvyk nám kromě starostí přináší jak nám, tak i ostatním obyvatelům, rozptýlení a pobavení a především si myslím, že udržuje jakousi pospolitost občanů v obci.*“ (respondent nar. 1958). *„Jsem přímým aktérem, dělám to rád a myslím, že to přispívá k dobré atmosféře v obci. Obec zkrátka žije!“* (respondent nar. 1950). *„Rozhodně mě to jedno není. Je to totiž odvěká tradice. Kdyby padla, padne i obec. Občanům přináší obrovskou soudržnost a samozřejmě zábavu.*“ (respondent nar. 1977). Také ohledně fenoménu stavění mají zaznívala na téma, co obyčej občanům poskytuje, vedle slov jako: *„podívanou a připomenutí dávných obyčejů“*, *„možnost setkání občanů obce“*, *„tradice“*, *„kultura v obci“* či *„sblížení, legrace ... lidi se stmelejí a pak schmelejí“* také vyjádření jako: *„Je to jedna z příležitostí, jak se dá probudit ve většině občanů zájem o dění ve vsi.*“ (respondent nar. 1965). *„I když jsem dnes starý důchodce, tak mě nemůže být jedno, co se v obci děje, vždyť jsem dělal v obci ... předsedu 32 roků.*“ (respondent nar. 1926). *„Myslím, že je hezké vidět, když uprostřed obce stojí celý květen máj, kterou postaví mládež celé obce společně.*“ (respondent nar. 1975). *„Snažíme se tento zvyk udržovat, máme z toho radost, aby se lidi sešli a pobavili.“* *„Je to příležitost, pro to, aby se sešli lidi, popovídali si, pobavili se.*“ (respondent nar. 1971). *„Občané na tento zvyk každoročně čekají. A těší se.*“ (respondent nar. 1954). Situace vztahu lidí k výročním společenským akcím není samozřejmě vždy takto ideální. Například některé tradiční taneční zábavy mají tak malou návštěvnost, že se nerentuje jejich pořádání a jsou z výročních společenských akcí vyloučeny. Nejrůznější společenské problémy a těžkosti se promítají do časových možností obyvatel i do jejich postojů ke společenství, ve kterém žijí.

PŘÍLOHA:

Systematizace výročních společenských příležitostí, fungujících v životě obyvatelstva východních Čech po roce 2000.

I. Výroční společenské příležitosti s vazbou na agrární a liturgický cyklus

1. Masopustní tradice

Masopustní tradice se váží k tzv. masopustnímu období.¹⁰⁾ Skutečnost, že toto období spadá v rámci křesťanského církevního roku do mezidobí mezi dvěma hlavními svátečními okruhy (vánočním a velikonočním), v minulosti nejspíše umožnila přetrvání méně svazujících norem chování a jednání v souladu s tradicemi předkřesťanskými, mnohdy značně starobylými, odrážejícími základní instinkt člověka: zajistit a uhájit svou existenci. Obřadní úkony k zajištění zdaru nového vegetačního období v přírodě i k zajištění plodnosti a zdraví lidí kdysi provázely celou zimní část roku. Ohlasem těchto dávných úkonů jsou v jádru také současné projevy masopustních obyčejů, a to i přese všechny průběžně vytvořené nánosy nejrůznějšího charakteru. Jsou ovšem vnímány již pouze jako zábavný zvyk a nikdo neočekává, že by zajistily bohatou úrodu a novou populaci. Dříve byly masopustní obyčeje striktně uskutečňovány pouze ve vymezeném období. Jejich novější podoby v důsledku změn v životním způsobu rozsah masopustního období běžně přesahují. Projevy masopustních tradic ve společenském životě obyvatelstva můžeme na studovaném území sledovat při typologicky vyhraněných příležitostech, zejména prostřednictvím tanečních zábav a při občůzkách *maškar*.

1.1 Tradiční taneční příležitosti v masopustním období

Masopustní období, respektive první měsíce roku, jsou i po roce 2000 dobou nejčtetnějších tanečních příležitostí v roce. Jednak jde o počiny typu *plesu*, případně *bálu*, realizované jako taneční příležitosti slavnostního a reprezentačního rázu. Názvy těchto akcí se odvíjejí především podle jejich organizátora nebo dle doby jejich konání a probíhají o víkendech (v sobotu, případně už v pátek). K jejich koloritu patří tzv. *předtančení*

10) V křesťanské kultuře je masopustním obdobím nazývána doba, která začíná po svátku *Zjevení Páně* (6. leden) a trvá do začátku předvelikonočního půstu, jehož počátkem je tzv. *Popeleční středa* (47 dní před *Velikonoční nedělí*).

(v podání pozvaných tanečních párů nebo skupin, ale i nacvičené v rámci pořádajícího spolku), případně i zábavné scénky. U běžných *plesů* je pravidlem losovaná *tombola*. Výzdoba sálu bývá uzpůsobena názvu plesu, respektive jeho rázu. Typ plesu se může promítnout i do nabízeného jídelníčku. Příznakově samostatnou skupinu tanečních příležitostí v masopustním období jsou akce, založené na maskování účastníků, v jejichž názvu se tudíž objevuje přízvisko „*maškarní*“ (*ples, bál, zábava, rej, karneval*) nebo jsou jednoduše označeny jako *karneval* nebo *šibřinky*. Masky se tu objevují velmi různorodé, od klasických, s nimiž je možno setkat se i při obchůzkách *maškar*, nebo inspirovaných populárními filmovými či literárními postavami, až po individuální nápady nejrůznějšího druhu. Oceněním kreativity maskovaných jsou soutěže masek, obvyklý je při maškarních tanečních společenských akcích také program, spočívající v předvedení tematicky různorodě zaměřených žertovných či zábavných scének a výstupů v podání místních občanů, kostýmovaných dle obsahu takového výstupu, nezbytná je *tombola*. Určitým specifikem jsou maškarní taneční příležitosti nazývané *pyžamový bál (ples)*, kdy maskování účastníků je předem dáno podmínkou dostavit se v úboru na spaní, současném nebo historickém. Maškarní taneční příležitosti se pořádají pro dospělé i pro děti. Maškarní akce pro děti, nejčastěji pod názvem *dětský karneval*, se každoročně pořádají prakticky všude, kde je možno počítat s účastí cílové společenské skupiny. Masopustní období si formou karnevalu připomínají v různém rozsahu i mateřské a základní školy.

1.2 Babské bály

Samostatné vyčlenění z tanečních příležitostí v masopustním období vyžadují vzhledem ke své genezi akce, organizované ženami pod názvem *babský bál*. Masopustní období patřilo v průběhu roku k těm, kdy ženy měly tradiční oprávnění uspořádat zábavu, jejíž pravidla pak byla podřízena tzv. ženskému právu, to znamená, že ženy zábavu zajišťovaly organizačně a volily si při ní své tanečnický. *Babský bál* byla pro ženy především reprezentační společenská příležitost, tedy forma stavovské prezentace, podobně jako když například mládež figurovala při různých májových slavnostech. Kořeny těchto zábav je mimo jiné třeba hledat v sezónních pracích při spřádání textilních vláken, ke kterým se ženy scházely do větších či menších kolektivů po jednotlivých domech a v závěru prací pořádaly různě nazývanou slavnost, což obvykle připadalo právě na dobu na konci zimy před zahájením práce na polích. Také po roce 2000 je na studovaném území nahromaděno do masopustního období (případně až s přesahem do

doby velikonoční) konání akcí tohoto typu nejvíce a přes určité proměny zůstávají *babské bály* součástí zdejšího společenského života. Vyznačují se předváděním tanečních výstupů na různá témata (předtančení) a neodmyslitelnou tombolou, ale omezilo se dříve nezbytné přednášení *vinše* a jen do určité míry přetrvává kostýmování účastníků. Obecně se při *babských bálech* kostýmují hlavně ženy, u mužů to není podmínkou, ale často je kostýmování omezeno již jen na účinkující při předtančení.

1.3 Masopustní obchůzky maškar

V řadě lokalit jsou součástí společenského života masopustní obchůzky *maškar* s hudbou po domech. Můžeme se s nimi setkat hlavně v únorových víkendech, dle termínu *Velikonoc* i na počátku března. Jelikož obchůzka představuje tradiční typ společenské komunikace, důležité k posílení přirozeného fungování sociálních vztahů, patří stále k přitažlivým společenským příležitostem. Obchůzky se konají s řadou ustálených projevů. Nejsou jen náhodným seskupením chaoticky dovádějících maskovaných účastníků, ale ponechávají si svůj obřadní rámec, kterým lze nahlížet až za oponu archaického pojetí reality, vycházejícího z instinktů a archetypálních představ. Někdejší omezení účasti na obchůzce s ohledem na věk, stav a pohlaví se nepraktikuje. V různých lokalitách je sice možno vycítit určité rozdíly v umírněnosti nebo naopak v divokosti maskovaných účastníků obchůzky, ale tradiční řád obchůzek je samozřejmostí všude a přináší řadu typických situací, v nichž jsou zakódovány starobylé prosperitní významy obyčeje i různorodé kulturní vlivy, které se na formování podoby masopustních obchůzek *maškar* v průběhu vývoje podílely. Přípravy a veškeré organizace obchůzek se ujímají většinou místní spolky, často ve vzájemné spolupráci, na pořádání mají výrazný podíl také jednotlivé obecní úřady nebo je hlavním organizátorem či spoluorganizátorem masopustní obchůzky místní škola. Příprava leží i na řadě jednotlivců mimo spolky a instituce. Ačkoliv fantazii se při tvorbě masek k obchůzce meze nekladou, existuje několik druhů tradičních masek, které nesmí chybět. Obecně má každá maska typický způsob chování a vyjadřuje určitý typ.¹¹⁾

11) Nezbytnými postavami jsou obřadníci, kteří s obyvateli navštívených domů vstupují do kontaktu jako první, zdraví je jménem všech *maškar*, popřejí, provedou v tanci, pozvou na taneční zábavu a přijímají pro ostatní *maškary* pohoštění a dary, obvykle ve formě peněz. Obřadníkem je především mluvčí masek (*laufr, principál, ceremoniář, rychtář, družba, starosta.*), dále patří k obřadníkům *nevěsta* a *ženich*, *výběrčí* peněžitých darů nebo *dohazovač*, provázející místy *nevěstu* a *ženicha*. V části lokalit Železných hor vystupují jako hlavní obřadníci tzv. *mládenci*, označovaní též jako *tanečníci* nebo podle

V chování masopustních *maškar* je uchováno mnoho archetypů a symbolů, ze kterých lze vyčíst někdejší smysl obřadů v přechodovém období před jarní rovnodenností astronomického kalendářního cyklu, jejichž cílem bylo udržení nekonečného koloběhu života a smrti. „Diváci v nesnázích“, to jsou při obchůzkách *maškar* běžné situace a vzdáleně připomínají zkoušky, jimž jsou v archaických kulturách vystaveni účastníci iniciačních obřadů. Na podobné povyražení jsou specialisté postavy představitelů různých profesí, kteří na odchycených přihlížejících realizují svou odbornost. Archetypem takového jednání je například symbolická zabíjačka za použití příslušného pracovního vybavení. Jinou z tradičních forem jednání masopustních *maškar* je válení se ve sněhu a strhávání obyvatel navštívě-

barev převažujících na kostýmu (*bílí, černí, červení*). Místy jsou *laufr* nebo *tanečníci* provázeni dívčími *tanečnicemi*. Někde mají *červení* charakter postav, vnímaných jako *turci*. Obřadníky jsou také *turci*, figurující v širším okolí Hlinska v Čechách, respektive v okolí Skutče, čtveřice nebo dvojice typově shodných postav, jejichž posláním při obchůzce většinou je společně zatančit u navštíveného domu. Další nezbytnou složkou obchůzek *maškar* jsou postavy „*zvířat*“. Soudí se, že zvířecí masky patří k nejstarším typům masek obecně a jejich smyslem bylo na základě magie nápodoby zajistit žádoucí vlastnosti daného zvířete, především životní sílu a plodnost, i pro fungování světa lidí a zdrojů jejich obživy. Nápodoba chování zvířat zůstává výrazným archetypem ve ztvárňování *maškar* tohoto typu i při obchůzkách po roce 2000. Nezbytnými zvířecími maskami jsou *medvěd* a *kuň* nebo *kobyła*, respektive *koník* nebo *kobyłka* s jezdcem. Obvyklým chováním zvířecích masek je demonstrace jejich životní síly a plodnosti, zacílená na diváky. Součástí kostýmů některých zvířecích masek bývá kovový zvonek, rozeznávaný při každém pohybu *maškary*.

Ke zvířecím maskám mají pravděpodobně blízko postavy, jejichž maskování je založeno na využití rostlinného materiálu (*slamáci, chvojáci*), který v minulosti dle některých názorů ztvárňoval zvířecí srst nebo ptačí peří. Blízké uvedenému pojetí jsou i masky s kostýmy pošítymi útržky látek či barevného papíru a s kuželovitými pokrývkami hlavy (*vostřížci, strakatí, hadráci, tříšňáci*, respektive *šašci*), které zároveň odrážejí vlivy postav tzv. bláznů (*šašků, hansbuřtů*) při historických italských karnevalech, mimo jiné i příznačnými atributy, jimiž jsou dřevěné plácačky (z několikrát proříznuté ploché desky), jejichž analogie fungovaly již v 16. století, patrně jako nápodoba krátkých mečů. Samostatnou vrstvou masek jsou figury situační, jejichž prostřednictvím lze satiricky vyjádřit různé jevy v lokální i širší společnosti. Představují obvykle nejrůznější řemesla a zaměstnání, příslušníky národů, ale i aktuálně známé osobnosti. Masky tohoto typu vstupují do přímého kontaktu s diváky, především nabídkou a realizací služeb, čímž je zapojují do dění při obchůzce. Například *holiči* a *kadeřníci* se s oblibou ujímají mužů, aby je oholili a náležitě zušlechtili. Holení mužů patří k tradičním masopustním taškařicím. Příznačnou postavou, vnášející do obchůzky situační komiku, bývá *cikánka* (v podání muže), hledající mezi diváky otce svého dítěte. Ve skladbě masopustních *maškar* obvykle nechybí ani postavy bájně a pohádkové.

ných domů i diváků do závějí. Toto jednání vychází z tradiční představy o blahodárném vlivu omývání se sněhem, zároveň zpestřuje a zjednodušuje příznačné chování *maškar* válet se po zemi a strhávat na ni i nemaskované osoby. Uvedené chování *maškar* souvisí patrně se starobytlou vírou o čerpání síly ze země při dotyku s ní, ale jedná se také o symbolické předvádění kopulace, které mělo v době předcházející nástup vegetačního období roku obrazný prosperitní význam. Válení se po zemi je též podstatou tzv. buzení zvířat ze zimního spánku, které v rámci obchůzky probíhá v některých lokalitách Železných hor, vždy na ustálených místech obce.¹²⁾ Archetypem je začerňování tváří přihlížejícím nebo jejich nabarvování jinými barvami, forma začleňování diváků do společenství, vytvořeného obchůzkou. Začleňování do společenství vytvořeného obchůzkou je zakódováno také v zajímání mužů a jejich odvedení do pojízdné *šatlavy* nebo do pojízdného *erotického salónu*. Archetypem v chování *maškar* zůstává v řadě lokalit snaha ukrást nepozorovaně v navštíveném domě nějaký předmět, který pak obvykle domácím nabízejí zpětně k odkoupení. V neposlední řadě je archetypální součástí obchůzek tanec u domu, především tanec domácích s obřadníky obchůzky. Prameny dokládají prosperitní symboliku takových tanců.¹³⁾ Archetypy v chování masopustních *maškar* se výrazně uplatňují samozřejmě i při závěrečných ceremoniálech obchůzky. Ojediněle dochází

12) Úkon se realizuje v rámci archetypálního motivu znovuzrození, nového počátku, který je obsažen v zahajovacím aktu obchůzky. Obřadníci spolu s ostatními *maškarami* musí nejprve nalézt ukryté *maškary* představující *zvířata*, vyhnat je z úkrytu a probudit k aktivitě. *Vodiči* budí *zvířata* šťoucháním a údery svých holí o zem za zvuků konkrétní, k tomuto účelu tradičně hrané písně. Když jsou po nějaké době *zvířata* konečně probuzena, vstanou a tančí se svými *vodiči* první tanec, kterým je obchůzka *maškar* zahájena. V lokalitách, kde je hledání a probouzení *zvířat* v úvodu obchůzky *maškar* obvyklé, dochází pak v průběhu obchůzky ještě na několika místech v obci k situaci, kdy *zvířata* opět uléhají na zem a je potřeba je znovu probudit. Takovými místy jsou například prostranství před sakrálními objekty nebo před hostincem.

13) Pokud si domácí z nějakého důvodu nemožou sami s *maškarami* zatančit, tančí obřadníci u domu spolu. Kromě tance s domácími nebo s diváky tančí *maškary* spolu navzájem, v některých případech v kruhu na způsob kola. Na Skutečsku a Hlinecku se status obřadního tance závazně přenesl na taneční projev masek nazývaných *turci*, který se uskutečňuje u každého domu nebo na ustálených místech obce. Obřadní úlohu v tomto případě na sebe přijala forma původně mečového tance, respektive tance se šavlemi, jehož typy připomínají už středověké prameny a který se přes prostředí řemeslnických cechů přenesl až do projevů tradiční lidové kultury na venkově. Ztvárnění masek *turků* naznačuje, že mají předobraz v postavách vojáků. Někdejší šavle ovšem vývoj zaměnil za bílé kapesníčky, jimiž při tanci mávají v prstech.

například v závěru obchůzky k obřadnímu *zadupávání ohně* v návesním prostoru sídla.¹⁴⁾ Dávný smysl obchůzek napomoci přechodu k novému časovému cyklu je vyjádřen symbolickou popravou jedné z *maškar* (*medvěda, kobyly* nebo *kominika*), dávný ohlas očistné oběti za společenství obce.¹⁵⁾ Tato část obchůzky se neobejde bez pronesení žertovně pojatého rozsudku nebo závěrečné řeči a bez následného truchlení nad popravenou *maškarou*. Odnášení oběti z místa její symbolické smrti za smuteční hudby a nářku *maškar* patří k příznačným výjevům závěrečných fází obchůzek. Stěžejním momentem závěru masopustních obchůzek *maškar* pak bývá oživení oběti a následné projevy radostného veselí, vyjadřujícího struhující pocit nad faktem nového počátku, který bezpochyby opájel i všechny dávné generace.

Stojí také za pozornost, že vedle lokalit, kde se z akcí organizovaných místními základními školami vyvinuly již zcela samostatně realizované obchůzky, které nabývají širšího rozsahu, než jsou pouhé školní aktivity, se uskutečňují v řadě dalších míst obchůzky dětí z mateřské nebo základní školy, při nichž děti doprovázené pedagogy obcházejí své domovy i domy dalších obyvatel sídla a místy nechybí ani tradiční slavnostní povolení obchůzky od představitele místní samosprávy či dokonce ani symbolická poprava zvířecí masky.

2. Od předjaří k Velikonocům

Velikonoce jsou nejvýznamnějšími křesťanskými svátky svým spojením s památkou umučení a vzkříšení Ježíše Krista. Zároveň se v obyčejích *Velikonoc* odrážejí předkřesťanské kulturní prvky, související s faktem, že v evropském prostředí spadají *Velikonoce* do doby počínajícího vegetačního období, jehož zdárný průběh bylo třeba nejrůznějšími obřady podpořit.

14) *Zadupávání*, prováděné maskami s názvem *turci*, se jeví se jako forma křížového tance, kdy *turci*, vždy dva a dva proti sobě, vybíhají poskočným krokem proti navršené zapálené slámě, kterou podle výše plamenů buď těsně minou nebo přeskočí a při uhasínání ohně i přímo žhavé zbytky udupávají.

15) V tradičních obyčejích obecně figurují motivy oběti poměrně často. Jedná se o akty očistné, které v archaických společnostech provázely klíčové okamžiky v životě lidí. Postava oběti, později samozřejmě symbolické, byla ztělesněním všeho špatného, co se v uplynulém období v daném společenství odehrálo. V rámci obětního obřadu mělo být toto vše odstraněno a zničeno, aby mohl být nastolen nový počátek bytí, respektive nový časový cyklus, ať už byl vymezován vegetačním obdobím přírody nebo jiným hlediskem. Součástí obětního ceremoniálu je tudíž soud, při kterém jsou vysloveny ve výše uvedeném smyslu prohršky oběti.

Termín *Velikonoc* je pohyblivý: *Velikonoční neděle* je neděle po prvním jarním úplňku. Velikonoční liturgický okruh zahrnuje ovšem i tzv. postní dobu, vymezenou křesťanským liturgickým kalendářem latinského ritu čtyřiceti dny od *Popeleční středy* do *Bílé soboty*, tedy včetně tzv. velikonočního *Svatého týdne*. Zatímco z liturgického hlediska tvořila tato doba kontrast s uvolněným prožíváním předchozího období masopustního, byla to nejen církevní pravidla, která život lidí v této době ovlivňovala. Jak bylo řečeno, své místo zde měly dávné tradice někdejších obřadů na podporu nastupujícího vegetačního období v přírodě. Po roce 2000 je možno sledovat tradiční společenské příležitosti v uvedeném úseku roku ve formě akcí, vázaných na svátek sv. Josefa, dále prostřednictvím počínů, navazujících na obchůzky, historicky vázané na některou z předvelikonočních nedělí, a konečně pak v rámci tradičního prožívání *Velikonoc*.

2.1 Josefovské taneční zábavy

Březnové dny nabízejí z výročních společenských příležitostí výraznou událost v podobě *Josefovských tanečních zábav*, které se odbyvají ve vhodném termínu kolem svátku sv. Josefa (19. březen).¹⁶⁾ Pořadatelé zábav jsou nejčastěji místní sbory dobrovolných hasičů, případně obec nebo majitel hostince, ve kterém zábava probíhá. *Josefovské taneční zábavy* jsou důsledně nazývány *zábavami*, i když mívají většinou ještě plesovou formu s předtančením, tombolou a pestrou výzdobou sálu, ale oblečení k této společenské příležitosti již nemusí být vyloženě slavnostní.

I v případech, kdy je prostředí tanečního prostoru méně vyzdobené, vždy se dbá na odpovídající nabídku občerstvení a na účast živé hudby. Obchůzkové tzv. *hraní* či *vyhrávání Josefům* se po roce 2000 vyskytuje na studovaném území pouze velmi ojediněle.

2.2 Ohlasy předvelikonočních obchůzek

Od předjaří až do období kolem letního slunovratu patřivaly k životu lidí obchůzky s prvky agrárně prosperitní magie, zacílené na zdar úrody, jíž měl

16) Byť připadá v liturgickém kalendáři svátek sv. Josefa do postního období, svou roli sehrávala jistě v případě slavení doby kolem tohoto svátku nejen úcta ke sv. Josefovi jakožto patronu určité skupiny řemeslníků či skutečnost, že spolu se svatomatějskými byly svatojosefské poutě jedny z prvních poutních slavností v roce, nýbrž jistě i atmosféra nastupujícího jara. Nasvědčují tomu některé tradice z různých míst Evropy. Ve zkoumaném regionu měly oslavy svátku sv. Josefa v průběhu 20. století rozmanité formy, od obchůzkového tzv. *hraní* či *vyhrávání Josefům* až po zmíněné taneční zábavy.

být obdařen probíhající rok. Doba konání některých obchůzek se odvíjela od termínu *Velikonoc*, jiné byl vázány na svátek konkrétního světce. Schopnost aktualizace z nich prokázaly obchůzky po obci s příznačnými obřadními atributy: se zelenou větví, respektive se stromkem (tzv. *lítem*) a s antropomorfní figurínou (tzv. *smrtí*), určenou k rituálnímu zničení. Zatímco *líto* svou zelení a výzdobou symbolizovalo vegetaci a životní vitalitu, figurína, dle starobylé tradice symbolizující smrt a nověji vysvětlovaná jako personifikace zimy, představuje zmar a vše nedobré, co by mohlo lidi sužovat. Její vhazování do vody má kořeny ve víře v očištnou moc tohoto živlu. Podobně býval vnímán také oheň, proto se figurína ničila také zapálením. Doloženy jsou i jiné způsoby zničení, například roztrhání figuríny. Obvyklým jevem bývalo taktéž zhotovování dvou figurín, ženské i mužské, ve východních Čechách s názvy *Smrťačka* a *Smrťák*. *Chození s lítem* a *chození se smrtí* se ve východních Čechách praktikovalo především na pátou neděli před *Velikonocemi* (tzv. *Smrtnou*), případně na neděli šestou (tzv. *Květnou*). Po roce 2000 nejsou tyto termíny závazné. I když se k nim přihlíží, obyčej lze ve vhodném termínu uskutečnit kdykoliv před *Velikonocemi* a dochází též obvykle k propojení obou typů obchůzek do jednoho dne.

Již v době, kdy byly předvelikonoční obchůzky od 19. století podchyčovány a popisovány, byly nositeli těchto obyčejů děti nebo mládež a součástí dětských aktivit zůstávaly až do výrazných změn v životním stylu, které začaly na venkov pronikat po první světové válce. V současnosti na dávné tradice obchůzkových obyčejů jarního období v řadě obcí navazují. Organizátory jsou místní spolky či obecní úřady, zejména ale mateřské a základní školy. O přímé kontinuitě na místní tradici nemůžeme sice mluvit, ale vidíme to, co takový obyčej obnáší dnes, jak mu současní lidé rozumějí, co od něho očekávají i to, co do obyčeje sami vložili z tradovaných, ale i z nově načerpaných vědomostí. Místy lze pozorovat ztotožnění se se současnými formami provádění obyčeje natolik, že je považován za běžný. Potvrzuje to, že přirozené fungování tradice je možné i v nových podmínkách.

2.3 Obchůzky velikonočního Svatého týdne

Křesťanské *Velikonoce* uvádí tzv. *Svatý týden*, jehož součástí jsou dny, tradičně nazývané *Zelený čtvrtek*, *Velký pátek* a *Bílá sobota*. Tyto dny výrazně figurují v Kristově příběhu a zároveň jsou naplněny řadou v jádru starobylých obyčejů. K nejznámějším patří obchůzky s hlučícími nástroji (řehtačkami a klapačkami), které lidé vnímali jako časovou signalizaci v době, kdy s ohledem na události z Kristova života umlkaly časové signály prostřednictvím zvuku zvonů. Je ale pravděpodobné, že starobylým

smyslem hluku bylo vyhánění škodlivých sil a démonů z prostředí lidských sídel. Propojení uvedených obchůzek s křesťanskými svátky vedlo ve 2. polovině 20. století k jejich potlačování, takže prakticky zanikly. Pouze v části východních Čech se kontinuita spontánně udržované tradice velikonočního řehtání a klapání udržela. Většinou jde o místa, kde tradice na *Bílou sobotu* vrcholí obchůzkou s maskovanou postavou nazývanou *Jidáš* a účastníci obchůzky jsou v jednotlivých domech obdarováni. Jedná se o výjimečný kulturní fenomén konaný dětmi. Mísí se v něm prvky relativně mladé (křesťanské) s mnohem staršími obřadními úkony a s reprodukcemi tradičních motivů, které realizováním v nových podmínkách ztrácejí archaičnost a tvoří běžnou součást života obyvatel.¹⁷⁾

Ačkoliv bývá postava *Jidáše* vnímána jako specifické spodobnění zrádného Kristova učedníka Jidáše Iškariotského, objevila se původně nejspíše jako symbol víry v prosperitní magii a v očištné praktiky teritoria určitého společenství, neboť je příznačné, že *postava Jidáše* se vyznačuje širokou škálou vlastností, od záporných po kladné. Je trestán i odměňován, odsuzován i považován za objekt přinášející prosperitu do hospodářství. Na příkladu *Jidášovy* masky je možno dobře pozorovat skutečnost, že tradičnost konkrétního kulturního jevu nelze ztotožňovat s jakousi jeho neměnností, naopak, že právě variabilita forem, vyjadřujících též obsah, bývá pro

17) Účastníci obchůzek s řehtačkami a klapáčkami zastávají při obchůzkách funkce, přidělované podle tradiční, dle věku odstupňované hierarchie, která posléze ovlivňuje i podíl účastníků na obchůzkami získané kolední výslužce, tvořené penězi, syrovými vejci a sladkostmi. V některých lokalitách se stále zachovává úzus, aby účastníky obchůzek byli pouze chlapci, v jiných se zúčastňují i dívky. Postavu *Jidáše* ztvárňuje vždy chlapec; vzhledem k často značně zátěžové masce se ostatně mnohdy jedná o fyzicky náročný výkon. Maskování *Jidáše* má řadu variant, nejobecněji je možno hovořit o maskách z rostlinného materiálu a naproti tomu o maskách založených na černém oděvu a začerněné tváři. Na závěr obchůzky po domech bývá sveden symbolický zápas představitel *Jidáše* s jeho *vodičem* nebo ostatními staršími účastníky obchůzky. Cílem je porazit *Jidáše* na zem a pokud má kostým z rostlinného materiálu, strhat jej z něho. Tento materiál je pak obvykle spálen, pálí se i další atributy, užívané v souvislosti s *Jidášem* při obchůzce: šípkový prut nazývaný *trn*, ozdobený fábory, nebo výzdoba vozíku, na kterém bývá někdy *Jidáš* vezen. V některých lokalitách se naopak části kostýmu zachovávají z důvodu obtížné dostupného materiálu (koudel, dlouhá sláma, vhodný rákos) či z důvodu náročnosti zhotovení a aby bylo obyčejně učiněno zadost, spalují jako náhradu balík slámy. Zmíněná řešení, dříve nemyslitelná, se užívají poměrně často. Odstrojování *Jidáše* a pálení jeho kostýmu nebo atributů užívaných při obchůzce se koná vždy mimo zástavbu obce. Poblíž místa, kde je *Jidášův* kostým spálen, si pak účastníci obchůzky rozdělují vykoledovanou výslužku.

jevy tradiční lidové kultury příznačná. Ačkoliv povědomí nositelů obyčejе uchovává základní informace o tom, jak by měla maska *Jidáše* vypadat, každá další generace, která obyčej uskutečňuje, realizuje ztvárnění masky po svém s ohledem na své momentální možnosti i dovednosti. Dochází tak k tomu, že svébytnou masku *Jidáše* lze spatřit nejen v jednotlivých lokalitách, ale že i v téže lokalitě nebývá tato maska každoročně ztvárněna stejně. Jednotlivé varianty masky *Jidáše* dokumentují, že v tradiční lidové kultuře není možno náhodně podchycený jev pokládat za jediný správný, naopak že právě schopnost proměn a variací napomáhá tomu, aby konkrétní projev tradiční kultury zůstal pro své nositele zajímavý a podnětný.

2.4 Další velikonoční tradice

Vedle obchůzek jsou *Velikonoce* spojeny s dalšími formami společenských kontaktů, jejichž jedinečnost je dána právě faktem, že vycházejí z historicky podmíněných tradičních úkonů a situací. Svůj okruh nositelů mají především liturgické *Velikonoce* křesťanských církví, jejichž obřady jsou navíc veřejně přístupné, takže kdokoli má možnost velikonoční liturgii osobně prožít ve společenství ostatních přítomných. Podnikatelské subjekty vyrábějí k příležitosti velikonočních svátků příznačný sortiment tradičního pečiva (*jidáše*, mazance, velikonoční beránci, zajíci a další motivy), čímž své zákaznky uvádějí do velikonoční atmosféry. Výrobky jsou distribuovány do běžné obchodní sítě nebo jsou nabízeny na akcích, pořádaných právě u příležitosti *Velikonoc* a příprav na ně. Obecně jsou *Velikonoce* příležitostí k představení, případně k prodeji více či méně tradičních výrobků souvisejících s *Velikonocemi* a jarem vůbec nebo k předvádění tradičních výrobních technik, v souvislosti s *Velikonocemi* figurují i akce typu jarmarku. *Velikonoce* jsou zároveň vhodné k pořádání koncertů a dalších kulturních vystoupení. Vzácná nejsou různá kolektivní setkání, při kterých jsou zdobena velikonoční vajíčka nebo vyráběny další zvykoslovné předměty a dekorace upomínající na jaro, které se pak objevují při výzdobě domu, například za okny nebo na vstupu do domu. Občané si tak nejen zkrášlují své bydlení, ale zároveň se i prezentují před ostatním společenstvím sídla. Další příznačnou skupinou velikonočních tradic jsou *velikonoční*, respektive *pomlázkové taneční zábavy*, konané obvykle na *Velikonoční neděli*, někdy již v sobotu. Jejich pořadatelé jsou zejména místní sbory dobrovolných hasičů, ale i tělovýchovné jednoty nebo i přímo obce či provozovatel hostince, případně místní ženy. Ojedinělou tradicí je na zkoumaném území stavění obecní *máje* na *Velikonoční neděli*, zřídka se můžeme setkat také se zdobením *velikonočního stromu*.

2.5 Velikonoční obchůzky s pomlázkou

Ve středoevropských podmínkách připadají liturgické *Velikonoce* se svým pohyblivým termínem na období počátku jarních zemědělských prací. Vžilo se ovlivňovat zdar těchto prací a zdar budoucí úrody, ale i zdar lidské populace obecně, nejrůznějšími magickými prosperitními a ochrannými praktikami. Jednou z takovýchto praktik jsou obchůzky s *pomlázkou*. *Pomlázka* je starobylý atribut. Zhotovení z čerstvých větví (obvykle jedné z nejvitálnějších dřevin – vrby) z ní tvoří prostředek k přenesení jarní mízy–vitality–mladiny na člověka, jehož se *pomlázkou* dotkneme. To řadí tento obyčej k podobným obchůzkovým příležitostem se symbolickými atributy nového vegetačního období, s proutky, *lítečky*. Obyčej symbolického „pomlázování“ ve významném období vegetačního roku se postupně v různých oblastech přizpůsoboval okolnostem a podmínkám. V nejobecnějších rysech je vnímán jako kolední obchůzka chlapců a mužů vůbec na *Velikonoční pondělí* od rána po celé dopoledne, ale stále je možno se setkat s určitými výjimkami tohoto zažitého schématu, včetně tzv. *oplátek*, kdy ženy mužům symbolické pomlazení oplácejí, jak je to dosud obvyklé například v okolí Skutče.

Po roce 2000 jsou na *Velikonoční pondělí* nejběžnější kolední obchůzky s *pomlázkou*, konané chlapci ve školním věku. Školáci chodí na obchůzku většinou ve skupinách svých vrstevníků. Naproti tomu s předškoláky po příbuzných a bližších známých chodí otec nebo dědeček, případně starší bratr. I po roce 2000 vykonávají ovšem obchůzky s *pomlázkou* na *Velikonoční pondělí* nejen děti, ale také mládež a jako formu přátelské návštěvy i ženatí muži. Při obchůzce zůstávají jako nejčastěji používané *pomlázky* spletené z čerstvých vrbových prutů, zhotovované obvykle vlastnoručně, v rámci rodiny nebo lokality, i když ve městech je možno si pěknou *pomlázku* při nejrůznějších příležitostech jednoduše zakoupit. Nemění se ani tradiční obsah výslužky, přizpůsobený ovšem osobě koledníka.

Na rozhodnutí koledníka také záleží, zda bude pronášet některý z tradičních koledních textů nebo se bude prezentovat jiným způsobem. Místy se i po roce 2000 obchůzky pořádají ve formě obchůzky po všech obydlených domech v obci, kdy účastníky doprovázejí hudebníci, takže součástí akce je tanec a pohoštění, případně na závěr společná zábava. Je příznačné, že zejména velké *pomlázky*, užívané při obchůzkách na *Velikonoční pondělí* skupinami koledníků, nekončí bezprostředně po *Velikonocích* znehodnocením, ale zavěšují se jako upomínka alespoň dočasně na veřejném místě nebo ve spolkové klubovně, případně se zasazují do země, aby se ujaly a vytvořily nový stromek.

3. Slavnosti letnic

Jako *letnice* či *Svatodušní svátky* je označován křesťanský svátek, slavený padesát dnů po *Velikonocích* a deset dnů po svátku *Nanebevstoupení Páně*. Připomínalo se jím Seslání Ducha Svatého na apoštoly po Ježíšově zmrtvýchvstání. Z výrazných liturgických svátků v širším období *letnic*, vnímaných v minulosti jako významná výroční společenská příležitost, je třeba dále připomenout slavnost Římskokatolické církve s lidovým názvem *Boží Tělo*, která připadá vždy na čtvrtek po první neděli po *letnicích*, slavena však bývá obvykle až následnou neděli.¹⁸⁾ Její podněty omezily totalitní politické poměry, takže v současnosti je okruh osob, účastnících se prožívání této slavnosti, zúžen. Vedle křesťanské dimenze se v obyčejích *letnic* odrážejí předkřesťanské kulturní prvky. Souvisejí s faktem, že v evropském prostředí spadají *letnice* do doby rozmachu vegetačního období a již patrné tvorby nové úrody plodin, jejíž zdárný průběh bylo třeba nejrůznějšími obřady podpořit. Magické praktiky se zelení, ale i s ohněm, s vodou a dalšími konkrétními prostředky měly působit na úrodnost půdy, na vitalitu všeho živého, na dostatek vláhy. K obyčejům které je možno pokládat za letniční, náleží tudíž pálení výročních ohňů a obyčeje, při nichž figurují zelené stromy, tzv. *máje*, a zelené či květinové věnce. Hlavní úloha při těchto obyčejích patřila především svobodné mládeži, což do jisté míry vykazují i podoby letničních obyčejů, fungujících po roce 2000. Výrazný posun představují pouze tradice původně letničního čištění studánek, která na zkoumaném území již nemá tradiční pokračování, nýbrž případná péče o prameny je bez ohledu na termín záležitostí související s ochranou přírody.

3.1 Pálení výročních ohňů

Zapalování ohňů s vazbou na konkrétní výroční příležitost je mezi výročními obyčejí jevem z nejtrvanlivějších. Výroční oheň není jen tak nějakým ohničkem; množství spalovaného materiálu je mnohdy impozantní. Umístění ohně, čas, po který hoří i další úkony s ním související, to vše má svá pravidla a ovšem i vysvětlení. Výroční ohně byly považovány za prostředek očisty, ale i za nositele plodnosti: kam bylo jejich záři vidět, tam měla být pole úrodná. Termínů, ke kterým se ohně zapalovaly, je v tradiční

18) *Boží Tělo*, oficiálně Slavnost Těla a Krve Páně, se vyznačuje liturgií s průvodem, ve kterém je nesena Nejsvětější svátost mimo prostor kostela. Jde o symbol všudypřítomnosti Krista a úkon požehnání sídla, ve kterém slavnost probíhá.

kultuře několik, obecně po celé období, ve kterém se tvoří úroda, tedy od března až do června. Známý jsou ohně pálené ke zničení figuríny *smrčky*, ohně pálené na sv. Jiří, ohně velikonoční, ohně pálené v předvečer svátku sv. Filipa a Jakuba, jehož den tradičně připadal na 1. květen, a posléze ohně vázané k datu červnového svátku sv. Jana Křtitele. Historicky novou záležitostí byly snahy připomínat formou pálení hranice mučednickou smrt Mistra Jana Husa 6. července 1415. Nejrozšířenější zůstaly ohně filipojakubské vpředvečer 1. května, obecně nazývané *pálení čarodějnic* nebo jen *čarodějnice*, respektive *čarodky*, a to i ve východních Čechách. Uvažovat, zda ke kontinuitě tradice přispělo někdejší fanatické upalování osob obžalovaných z čarodějnictví, by bylo jen spekulací. Každopádně existovala víra, že vpředvečer 1. května mají zlé mocnosti, v představách lidí čarodějnice, snahu lidem ublížit a ohně patřily k ochranným praktikám, které se uvedenou noc musely použít.

Pálení výročních ohňů v předvečer 1. května bývá často avizováno prostřednictvím tištěných nebo i ručně vyhotovených plakátků a oznámení, vyvěšených v lokalitě. Kde je to jen trochu možné, odbývá se *pálení čarodějnic* na vyvýšených místech, aby oheň byl zdaleka viditelný. Hranice, připravované k pálení, jsou jednak kupovité, vrstvené z dřevního odpadu v průběhu několika týdnů, po roce 2000 jsou stále častěji připravovány i skládané hranice z polen, vyplněné chřastím. Kupovité hranice se obvykle umísťují mimo zástavbu sídel. Častým místem pálení ohňů bývá i prostor sportovních hřišť, která jsou obvykle situována na okraji zástavby sídla. Rozhořívání ohňů u jednotlivých sídel dává krajíně příznačnou atmosféru a poté, co vyhasnou, zůstávají ohniště v krajíně jako specifické znaky, vypovídající o fungování tradice. U hranic pálených mimo intravilán sídel se obvykle staví pro případ deště nebo k posezení při občerstvení přístřešky pro účastníky pálení a hlídače ohně. V řadě míst zůstává příznačnou zábavou při *pálení čarodějnic* zapalování březových košťat, běhání s nimi, případně i jejich vyhazování do výše, což dle tradice symbolizuje let čarodějnic. Mnohde bývají dále součástí pálení různé zábavné soutěže pro veřejnost, které zapálení hranice předcházejí. Běžnou součástí pálení je také občerstvení, často formou vlastnoručně opečeného špekáčku. Figuríny, spalované na ohních pálených v předvečer 1. května, jsou jistou variací na obřadní ničení personifikovaného zla v jarním období. Dříve běžné vystavování figurín *čarodějnic* – *čarodek* na plotech domů, ve kterých byly připraveny, je zvykem již málo uplatňovaným. Převlékání do masek *čarodějnic* či *čarodějů* je relativně novým prvkem, který samozřejmě slouží k pobavení, ale zároveň

odpovídá chování, příznačnému pro původní smysl výročních obyčejů. Maska byla prostředkem k navázání kontaktu s jevy, kterým lidé nerozuměli a kterých se obávali, prostředkem, jak tyto jevy kladně ovlivnit.

3.2 Fenomén májí

Ve výroční obyčejové tradici se výrazně uplatňují ratolesti, větve nebo stromy. Strom nacházíme především jako stálou součást někdejších obřadů, zajišťujících zdar veškeré činnosti, zdraví a sílu. Strom se ve výročních obyčejích často označuje slovem „máj“.¹⁹⁾ V tradiční symbolice je *máj* pokládána za neměnnou osu nebo střed. Kmen představuje mužský symbol a věnec na vrcholu ženský prvek, oba dohromady znamenají plodnost. Doklady z evropské historie svědčí o tom, že *máje* symbolizovaly obnovení života, sexuální spojení, vzkříšení, ale i ochranu před zlými duchy a chorobami. Stavěly se 1. května, o *Svatodušních svátcích* a na svátek sv. Jana Křtitele (24. červen) jako projev úcty před kostel, radnici, před domy předních měšťanů a všeobecně vážených osob. Staly se znakem vážného zájmu nápadníka o dívku. Ve východních Čechách patří stavění *májí* zejména v západní části k běžným projevům. V současnosti je vázáno na měsíc květen, jen výjimečně na jiné příležitosti.

3.2.1 Obecní máje

Obecní *máje*, viditelné zdálky, dodávají sídlům příznačnou atmosféru. Obecní *máj* staví mladíci nebo muži na vhodném prostranství v obci, nejčastěji na návsi nebo na hřišti. Má formu rovného, kůry zbaveného kmene jehličnatého stromu (zpravidla smrku), na jehož vrcholu je ponechána původní zelená koruna stromu nebo je zde upevněn samostatný jehličnatý nebo i listnatý mladý stromek. Dalším nezbytným prvkem *máje* je chvojový věnec zavěšený pod korunou tak, že kmen máje prochází jeho středem. Příznačnou složkou podoby *máje* je dále zdobení barevnými stuhami či zavěšování dalších předmětů. Takto připravená *máj* se vztyčuje na zvoleném místě vsazením kmene do země. Stavění probíhá obvykle v předvečer 1. května, *máj* pak zpravidla stojí po celý měsíc květen. Obstarání *máje* a její postavení je hlavně mužskou záležitostí, zatímco její výzdoba zase ženskou, ale většinou již neplatí někdejší hlavní podíl svobodné mládeže

¹⁹⁾ Termín *máj* je všeevropský. Etymologicky vychází z latinského maius. Maius je jméno statorímského božstva, ochránce vzrůstu. Maiovým měsícem byl máj (květen). Odtud se patrně přeneslo označení *máj* na rekvizity, uplatňované v obřadech tohoto období.

na stavění *máje* a v řadě zejména menších lokalit se stavění *máje* stává společným dílem všech generací. Stejně tak nemusí k postavení *máje* dojít vždy v předvečer 1. května, ale prostě v nejbližší den pracovního volna či pracovního klidu před nebo po tomto termínu, kdy jsou v obci k dispozici pokud možno všichni potencionální stavěči. Zatímco někde využívají k postavení *máje* kromě fyzické síly místních mužů také vymoženosti techniky v podobě jeřábů, traktorů a podobně, stále ještě je dost i takových obcí, kde si muži zakládají na skutečnosti, že dokáží *máj* postavit jen a pouze silou svých paží, svými zkušenostmi a obratností a podporu strojem by nepřipustili. *Máj* je chápána jako reprezentační symbol obce. Proto je třeba ji chránit před poškozením, skácením nebo odcizením. Stále totiž fungují prestižní snahy přespolečných dokázat svou převahu nad sousedy tím, že jim postavenou *máj* porazí. Toto právo platí o prvomájové noci, postavené obecní *máje* jsou proto domácími po celou noc hlídány. Hlídači pod *máji* nocují, obvykle u ohýnku při družné zábavě a s náležitou posilou v podobě soudku piva. V řadě míst navíc kmen *máje* chrání kovovými prvky, aby nešla podříznout. Rozloučení s obecní *máji*, symbolem místního společenství, bývá spojováno se slavností, nazývanou *Kácení máje*. Obvykle se tato slavnost uskutečňuje až na konci května nebo počátkem června, případně jí věnují i některý z víkendů v průběhu května. Slavnost mívá dle místních podmínek tu bohatší, tu jednodušší kulturní, případně i sportovní náplň včetně taneční zábavy, přičemž vlastní pokácení obecní *máje* je obvykle spojeno s žertovnými výstupy a scénkami, místy ale i s vážnějšími obřadními úkony a s dražbou *máje*. Zábavná stránka kácení obecní *máje* je nejčastěji realizována výstupy s ustáleným syžetem lesního pychu, jejichž hlavními aktéry jsou kostýmované postavy *dědka* a *báby*, často obsazené představiteli opačného pohlaví, než patří k dané postavě, ale nezbytná je také postava *hajného*, případně i *policajta*, *soudce* a dalších dle místního zvyku a rozvinutosti základního tématu, kterým je snaha *dědka* a *báby* porazit *máj* a zcizit dřevo z ní pro sebe. *Hajný* je přistihne a zatkne, což je řešeno soudem nebo dražbou *máje*, aby mohla být vyplacena. Cílem je pobavit diváky vtipnými výstupy, někdy s poměrně rozvinutým dějem plným aktuálních narážek a komikou ztvárněných postav. Základní dějová šablonovitost těchto výstupů ustálených postav si uchovává ve zmíněných scénkách hlavní, až do starověku sahající principy žánru komedie, včetně satiričnosti a šťastného rozuzlení zápletky. Kostýmy účinkujících postav a jejich atributy bývají velmi vynalézavé a přispívají k typizaci jednotlivých figur.

3.2.2 Máje u domů

Máje u domů svobodných dívek se staví neveřejně a spíše potajmu v pozdní předvečer prvního května nebo až v noci, takže světlo prvomájového rána je již zastihne postavené. Stavění zajišťuje vážný nápadník dívky (do roka nebo dvou obvykle bývá svatba) nebo skupina svobodných chlapců staví společně *máje* všem svobodným dívkám v lokalitě. *Máje* pro svobodné dívky jsou nejčastěji z mladých březových stromků, různých velikostí, jejichž větve jsou ozdobeny barevnými papírovými nebo látkovými fábory, ale skutečně vážnou známost symbolizuje často i *máj* smrková. *Máje* u domů stojí obvykle po celý měsíc květen.

3.2.3 Obchůzkové slavnosti s májemi

Jedná se o slavnosti, spojené s obchůzkami po obci za doprovodu hudby, se stavěním *májí* u domů nebo s jejich kácením, s tancem u domů a pod obecní *májí*, s proslovy, scénkami a dalšími typickými prvky. Můžeme se s nimi setkat v průběhu května, případně o prvním červnovém víkendu. Tyto slavnosti mají určitý divadelní charakter a vtahují do sebe veřejnost z celé obce i zájemce odjinud. Pořadatelé akcí je obvykle mládež s podporou některého z místních spolků nebo obce, případně spolek sám.²⁰⁾ Obchůzkové slavnosti s *májemi* mají několik variant. Jednou z forem je stavění *májí* u všech obydlých domů v lokalitě,²¹⁾ převažují ale slavnosti,

20) Při pořádání slavností se místy ještě setkáme s příznaky někdejšího neformálního sdružování mládeže v podobě tradice, kdy slavnost organizují místní *svobodní* nebo *omladina*, někde již sdružená v *klub mladých*. Častěji ale *Máje* organizuje některý z místních spolků nebo obecní úřad.

21) Stavění mladých, čerstvě nařezaných a opentlených březových stromků (*májek*) u všech obydlých domů v lokalitě je rozšířeno především na jihozápadním pomezí středních s východních Čech, od vsí na hřebeni Železných hor až po sídla na pravém břehu řeky Sázavy. Pořadatelé těchto obchůzek jsou sbory místních dobrovolných hasičů a je tudíž možno je pokládat za určitou formu spolkové slavnosti, čemuž odpovídá i časté užití slavnostních nebo pracovních hasičských stejnokrojů jejich účastníky. Slavnost bývá označována jako „*Stavění májí*“, „*Staročeské stavění májí*“ nebo také „*Staročeské máje*“ a její součástí je zvaní obyvatel domů na večerní *májovou taneční zábavu*, kterou sbor pořádá. Obchůzka se neobejde bez doprovodu hudby, obvykle nechybí tanec a pohoštění ze strany domácích. V některých obcích je slavnost spojena i se stavěním smrkové obecní *máje*, která pak obvykle stojí až do konce měsíce, výjimečně navazuje na kácení obecní *máje*, stojící od začátku května. Tato obecní *máj* se stává také objektem, který je možno vyhrát při slosování zakoupených losů. V okolí Čáslavi a Kutné Hory bývá součástí slavnosti navíc provedení tance „*Česká beseda*“ pod *májí*, žertovný proslov „*kecala*“ a scéna odsouzení a popravy „*krále*“, s čímž souvisí účast kostymovaných postav „*krále*“, „*kata*“, „*biřiců – policajtů*“ a dalších nezbytných osob již při obchůzce vesnicí.

spojené se stavěním nebo s kácením *máji* u domů svobodných děvčat.²²⁾ Až do počátku 20. století bývaly občůzkové slavnosti s *májemi*, zejména slavnosti spojené s vyváděním družiček z domů označených *májkami*, vázány hlavně na *Svatodušní svátky*, které dle termínu *Velikonoc* mohou připadnout na období od 10. května až do 13. června. V průběhu 20. století se přesunuly (mimo jiné i v důsledku sekularizace společnosti) výhradně na měsíc květen nebo na první víkend v červnu, což se nemění ani po roce 2000. Na pomezí středních s východních Čech přetrvává v občůzkových slavnostech typu *Máji* (též *Májů*) ohlas někdejších slavností se svatodušním králem, které se mimo jiné odrážejí v nazývání hlavní *máje*, stavěné k těmto slavnostem, výrazem *král*. Občůzkové slavnosti s *májemi* mají kořeny v cyklu dávných agrárních obřadů, zaměřených na vodu, zeleň, obilí a dobytek, které se v květnu a červnu v rámci zemědělského roku soustřeďovaly na ovlivnění zdárného výsledku hospodaření. Součástí těchto obřadů byla i demonstrace zeleně (ve formě *máji*), mající přeneseně udržet zeleň pěstovaných rostlin. V průběhu vývoje získaly mnohé ze starobylých obyčejů nový význam a symboliku. *Máje* a *májky*, postavené ke zmíněným slavnostem, buď zůstávají stát do konce května, nebo stojí pouze krátkodobě

22) Při těchto slavnostech jsou hlavními aktéry příslušníci svobodné mládeže. Slavnost je obecně nazývána *Máje*, často s přízviskem *Staročeské máje*, případně i s názvem *Stavění máje* nebo *Kácení máje* a probíhá buď u příležitosti stavění obecní *máje* 1. května nebo při kácení obecní *máje* na konci měsíce, převažují ale slavnosti spojené se stavěním nebo s kácením *májek* u domů svobodných děvčat, při kterých ovšem hlavní (obecní) *máj*, postavená na veřejném prostranství, také nechybí. Prostor pod hlavní *máji* je při slavnosti místem určeným k tanci. Toto místo obvykle vymezuje kruh z ozdobných břízek zasazených do země. Nezbytnou součástí uvedených slavností je občůzkový průvod mládeže obcí po domech označených *májkami*, nejčastěji spojený s tzv. *vyváděním* svobodných děvčat (družiček) svobodnými mládenci do občůzkového průvodu. Pokud se *májky* u domů při slavnosti odstraňují, mládenci je lámou nebo *májky*, vsazené do země před domy, musí nejprve uvolnit a vytáhnout. V některých lokalitách přenášejí mládenci družičky při vyvádění z domu v náruči přes pokácenou *májku*, kterou dva další mládenci přidržují jako překážku. Jinou variantou je ta, kdy naopak dívka sama přeskakuje při vycházení z domu přes *májku*, kterou mládenci s sebou nosí při občůzce. Nezbytnou součástí vyvádění družiček je tanec mládeže, která tančí také s rodiči a dalšími rodinnými příslušníky vyvedených družiček. Nezbytnou situací je též pohoštění, nabízené obyvateli navštíveného domu hudebníkům, mládeži účastníci se občůzky i přihlížejícím divákům. Občůzka končí u hlavní *máje*, pod kterou se tančí. Celá slavnost pak bývá završena večerní taneční zábavou, obvykle v sále místního hostince nebo kulturního domu, případně i pod širým nebem. Místo mládeže koná někdy slavnost i starší generace.

a jejich odstranění (pokácení) je součástí slavnosti. Scénář slavnosti mívá ustálenou osnovu, i když v detailech a jednotlivostech se průběh slavnosti v jednotlivých lokalitách více či méně odlišuje. Organizátor zajišťuje hlavně režii průběhu slavnosti, rozdělení rolí jednotlivým účastníkům i nácvik společenských tanců nebo tanečního pásma *České besedy*, které se tančí po skončení občůzky pod hlavní *máji*. Obchůzkové slavnosti typu *Máji* mají obvykle také své obřadníky, kteří například kráčí v čele průvodu, jsou mluvčími účastníků, dozírají na spád občůzky, nesou symboly obce či státu, případně další atributy, náležející k občůzce. Zmíněný ohlas někdejších slavností se svatodušním králem na pomezí středních s východních Čech je při občůzkových slavnostech typu *Máji* patrný přítomností postavy *krále* a dalších kostýmovaných postav, nezbytných k závěrečné, význačně vyznívajícím scéně občůzky, konané pod hlavní *máji*, jíž je královo odsouzení a jeho symbolická poprava. Podobně jako při masopustních občůzkách *maškar* nebo například při obyčeji *stínání kohouta* smysl těchto poprav spočívá v symbolu očištné oběti ve prospěch zdárného fungování společenství obce.

3.3 Májové taneční zábavy

V průběhu měsíce května dochází ke konání tanečních zábav, které jsou vnímány jako „*májové*“. Konají se buď v návaznosti na konkrétní výroční obyčej, který se v květnu realizuje, nebo se uskutečňují i jako samostatné taneční příležitosti. V řadě případů už typ kapely napovídá, že taková zábava je určena především mládeži, jindy ale pozvánky upozorňují na to, že očekávány jsou všechny věkové kategorie návštěvníků.

3.4 Věnečky

Na zkoumaném území východních Čech patřily v minulosti kromě občůzkových slavností s *májemi* k období *letnic* ještě další slavnosti, jejichž hlavními aktéry byla svobodná mládež, a to slavnosti s průvodem a taneční zábavou, které se, především podle toho, zda hlavními organizátory byli mládenci nebo děvčata, nazývaly buď „*Rozmarýna*“ nebo „*Kytka*“ (pořádáno mládenci) a nebo „*Věneček*“ (pořádáno děvčaty), případně také dle zavěšování věnce na křesťanský symbol kříže v areálu obce či na hostinec jako „*Věnění kříže*“ či „*Věnění hospody*“, které často na sebe navazovaly.²³⁾ Po první světové válce tyto slavnosti vymizely. Urči-

23) Podle vypozerovaných příznaků a souvislostí se jednalo o společenskou prezentaci mládeže, která dosáhla věku, kdy se mohla účastnit společenského

tou podobnost si zachovávaly „věnečky“, taneční zábavy v hostinci pod slavnostně zavěšeným věncem, které také pořádala mládež a ke kterým se někdy stavěla i *máj*. V oblasti Železných hor přetrvávala slavnost nazývaná „*Věneček*“ do 2. poloviny 20. století. V průběhu 20. století docházelo zároveň v této oblasti k přetransformování slavnosti do polohy „*Babského věnečku*“ (tj. pořádaného ženami) s průvodem a taneční zábavou, která byla již záležitostí žen bez ohledu na věk, obsahovala v sobě i prvky komické a vedle společenského oděvu nebo stylizovaných lidových krojů proniklo do slavnosti také kostýmování v duchu ohlasů historické módy. Nadále ale zůstával hlavní rekvizitou nazdobený věnec.

Po roce 2000 je „*Věneček*“ v obchůzkové formě s vyzvedáváním „*družiček*“ v jednotlivých domech, se zavěšováním věnce na hostinec a následnou taneční zábavou realizován v určitých časových intervalech pouze v jediné lokalitě zkoumaného území, a to v květnu. V jediné obci je pořádán i ve formě „*Babského věnečku*“, a to na přelomu června a července. Vedle nezbytného průvodu obcí, tanečních a žertovných výstupů na veřejném prostranství, v nichž figuruje též „*mládenec*“, patří ke slavnosti koncert a odpolední taneční zábava v kulturním domě.

4. Poutě

Každoroční společenskou příležitostí bývají *poutě*. V původním smyslu se pod pojmem *pout'* rozumělo putování na některé konkrétní posvátné místo. Běžné se staly *poutě* k místním svatyním v den svátku jejich patrona.

života v obci na úrovni dospělých včetně tanečních zábav, tedy ve své podstatě o slavnost změny sociálního postavení zúčastněných, a zároveň i prezentaci jejich morální čistoty, jejíž cenu si měli uvědomit. Tuto čistotu symbolizovaly konkrétní obřadní rekvizity, nesené v průvodu a umístěvané pak na čestné místo při taneční zábavě nebo zavěšované na sakrální objekt nebo na hostinec, v němž zábava probíhala. V případě mláďenců to byla ozdobená, v nádobě pěstovaná rostlina rozmarýny, v případě děvčat věnec. Nejčastěji se slavnost konala na přelomu května a června, respektive o *Svatodušních svátcích* nebo krátce po nich, i když zprávu máme také o konání zvyku až v červenci. Podobně jako při slavnostech s *májemi* vystupovala mládež jakožto „*družičky*“ a „*mláďenci*“. Nechyběly tradiční proslovy typu vinše s ustálenými formulacemi, v nichž se často objevovaly otevřené erotické narážky a jako celek byly zaměřeny především na přání všeobecného zdaru a štěstí. Někde se tzv. *věnění kříže* spojovalo s modlitbou za odvrácení pohromy od úrody. Jindy byla cílem průvodu mládeže studánka, její vyčištění a ochutnávání její vody. Pořádání „*Věnečků*“ bývalo též prezentováno jakožto protějšek slavností s *májemi*, které pro děvčata pořádali chlapci, a nyní zase děvčata pořádáním „*Věnečku*“ mohla mláďencům oplátit pozornost, kterou jim o *májích* věnovali.

Právě výroční *pouti* s termínem vázaným na patrocinium svatyně, ale i na místní úzus z jiného zdroje, se staly v Českých zemích pevnou součástí společenských příležitostí v průběhu roku. Jejich největší koncentrace je typická pro jarní a ještě více pro letní měsíce. V některých lokalitách byla *pout'* stanovena ve stejném termínu jako místní *posvícení*, což v některých případech vedlo k druhotnému oddělení obou slavností.

Nověji se pod pojmem *pout'* rozumí víkendová sváteční příležitost v konkrétní lokalitě, případně rozšířená o pátek. V jejím rámci mají obyvatelé možnost využít několik forem společenského vyžití, které jsou vnímány jako tradiční. Mezi nimi převažují taneční zábavy, dále sportovní akce, návštěva zábavných atrakcí, případně dalších kulturních akcí (divadelní představení, koncert nebo jiné produkce). Objevují se i sousedská posezení s pohoštěním, případně s hudbou. Již jen pro omezený počet obyvatel je v rámci pouti nepostradatelná sváteční bohoslužba v místním sakrálním objektu. U příležitosti *pouti* nabízejí specializovaní trhovci devocionálie jako upomínky, nechybí ani další tradiční sortiment (perníkové zboží, orientální cukrovinky), sezónním zbožím na srpnových poutích tradičně bývají nakládány okurky „*močáky*“.

5. Oslavy úrody

Již v době 1. poloviny 20. století, kdy většina rolníků měla dosud zemědělství za hlavní zdroj své obživy, chybělo v řadě případů mezi lidmi povědomí o tom, že ten který obyčej má kořeny v oslavě sklizně. Pouze u příležitostí, které měly výsledky sklizně přímo obsaženy ve svém názvu, nebylo pochyb, proč se obyčej koná. Jiné se ale konávaly i přesto, že jejich původní význam byl zastřen, obvykle vazbou na svátek konkrétního světce.

5.1 Slavnosti sklizně a lovu

V době po roce 2000, kdy i na venkově se přímo zemědělské výrobě věnuje pouze malá část obyvatelstva, si již sotva kdo uvědomuje někdejší závislost rolníků na úspěšné sklizni. To se odráží i v přístupu k obyčejům, jejichž podstatou je oslava sklizně. Změny životního způsobu vedly v prostředí vesnic prakticky zcela k zániku dožínkových slavností po sklizni obilovin.²⁴⁾ *Dožínky* jsou ve východních Čechách pravidelně organizovány

24) *Dožínky* bývaly v minulosti záležitostí úzce vázanou na konkrétní hospodářství. Již na konci 19. století se zmínky o nich týkají především prostředí větších zemědělských usedlostí nebo velkostatků. Zároveň se objevují zprávy

hlavně ve větších městech jakožto zábavná společensko-kulturní akce pro širokou veřejnost. Program takovýchto slavností je určen možnostmi, jaké mají organizátoři co do výběru účinkujících, prodejců a dalších subjektů, ale také tím, co organizátoři *dožínek* považují za lidovou zábavu. Ojedinele přesto dochází i uskutečnění *dožínek* ve venkovské lokalitě, přičemž náplň této společenské akce bývá koncipována jak s ohledem na tradici oslav úrody včetně svěcení dožínkového věnce a jeho předání čestnému hostu (například řediteli zemědělské agentury), tak i jako šířeji pojatá výstavní prezentace místních zemědělců spolu s programem místních spolků. Konání dožínkových akcí připadá obvykle na přelom srpna a září. Ve východních Čechách patří do kategorie obyčejů oslavujících sklizeň také *vinobraní*, a to ve formě taneční zábavy. Tato zábava má určité příznačné prvky, mezi které patří jednak termín konání koncem září nebo v říjnu, jednak výzdoba tanečního sálu, spočívající ve vinných hroznech, zavěšených (obvykle v mikroténových sáčcích) spolu s olistěnými réвовými a chmelovými šlahouny pod stropem, přičemž účastníci zábavy, pokud to dokáží, mají možnost si tyto hrozny trhat. Na hrozny dozírají kostýmovaní *biřici*, respektive *policajti*, kteří přistižené pokutují a zavírají do *šatlavy*. Za oslavu sklizně lze považovat také veřejnosti otevřenou akci pořádanou každoročně

o *dožínkách* pořádaných v obcích místními spolky, tedy v pojetí s vazbou na celé společenství obce najednou. Dožínkové slavnosti, ať už se pořádaly přímo v hospodářstvích nebo v širším společenském rámci, byly pro efektnost umocňovány kostýmováním a tradičními atributy, respektive symboly, při nichž zůstávaly různé formy dožínkových věnců nebo kytic, zhotovených s obilovin a polních květin, případně tzv. poslední snop, často personifikovaný a stylizovaný do podoby lidské postavy. Dožínkové slavnosti pořádané spolky a dalšími sdruženími posléze slavnostní zakončování sklizně obilovin v soukromí jednotlivých hospodářství s výjimkou velkostatků vytlačily. Příznačnými se pro tuto formu dožínkových slavností staly vedle několika adaptovaných prvků ze starší tradice průvody obcí s jezdci na koních (banderia), alegorickými vozy na historická témata, související s českými dějinami a se selským stavem, dále předvádění tradičního sklizňového náradí i nové techniky, žňových prací, lidových tanců a tématických scének. Po vzniku Československa se začal při organizaci dožínkových slavností silně prosazovat politický subjekt (agrární strana), dodávající dožínkovým slavnostem národně akcentovaný výraz, který ovšem uplatňovaly i zájmové spolky. Po roce 1948 byly zmíněné formy dožínkových slavností částečně adaptovány, někdejší zvýrazňování selského stavu muselo ovšem ustoupit, a to posléze především ve prospěch oslav úspěchů z kolektivizovaného zemědělství. Někde již jsou zmiňovány pouze dožínkové taneční zábavy.

v prosinci v jedné z lokalit pod názvem *Soutěž o nejlepší nakládané zeli*.²⁵⁾ Svou původní podstatou jsou oslavami úrody také *svatomartinské* akce a *kateřinské taneční zábavy*, oslavou sklizně je ovšem v neposlední řadě také slavení *posvícení*. O všech bude pojednáno samostatně.

Jako slavnosti lovu je možno vnímat rybářské závody konané v řadě obcí samostatně nebo jako součást dalších společenských příležitostí od pozdního léta až do podzimu, případně místní výlovy a akce obecně nazývané *rybí hody*, často spojované s taneční zábavou, která se na jihozápadě studovaného území místy nazývá *dolovná*. Oslavou lovu jsou též tradiční taneční zábavy s názvem „*Poslední leč*“, konané nejčastěji v průběhu prosince, často o vánočních svátcích.

5.2 Posvícení

Posvícení je sváteční příležitostí, vázanou na konkrétní lokalitu. Ve vnějším výrazu není pro zběžného pozorovatele valného rozdílu mezi atmosférou slavení *posvícení* a slavení *pouti*. Obojí má svou polohu církevní i světskou a formy požitků, zábav a společenských akcí s nimi spojených se v řadě detailů neliší. Výjimečné nejsou ani případy, kdy slavení *pouti* a *posvícení* splývá, respektive vzájemně navazuje nebo se prostupuje. Přesto lidé důsledně odlišují, zda se ten který termín „drží“ *pout'* nebo *posvícení*. Výraz *posvícení*, etymologicky související se slovem posvěcení, vedl automaticky k výkladům, že se jedná o výroční slavnost, konanou na památku posvěcení místního kostela. Takto vysvětluje a pojímá *posvícení* obvykle i sama církev. Lidé vnímali vždy *posvícení* jakožto obzvláště významnou místní slavnost, jakési vyvrcholení roku. V řadě případů ji opravdu vztahovali ke svátku patrona, jemuž byla zasvěcena místní svatyně, respektive k první neděli po svátku tohoto světce. Svě *posvícení* mají ale i lokality bez vlastní svatyně, a to dle farnosti nebo na základě jinak vzniklého pravidla. V tradičním smyslu patří *posvícení* až do té části roku, která již nese první příznaky podzimu, tedy zhruba od poloviny srpna až do nástupu zimy, při čemž poslední termíny souvisely obvykle až se svátkem sv. Martina (11. listopad) nebo dokonce se svátkem sv. Kateřiny (25. listopad). Jisté je, že v podzimních měsících, kdy byla všeho hojnost po sklizni, bylo praktické věnovat se oslavám a radovánkám, které ovšem nebyly jistě jen samoučelné,

25) Z dalších akcí, reagujících na sklizeň plodin, bylo po roce 2000 výjimečně v listopadu zaznamenáno konání *Bramborového bálu*, ojedinělou akcí bylo moravským prostředím bezpochyby inspirované *Trnkobraní* v další z lokalit, při kterém taneční zábavu zpestřovala soutěž v pojídání švestkových knedlíků a soutěž o pálenkového labužníka (degustace).

ale vyjadřovaly hlavně díkuvzdání za úrodu a za naději k přečkání zimy. Lze tedy kořeny *posvícení* vnímat jako obyčej oslavy šťastné sklizně, jako oslavu ukončení hlavních polních prací. *Posvícení* má řadu atributů. Rozsahem jde o svátek vícedenní, při kterém každý jedinec prochází širokým spektrem společenských kontaktů v rámci rodiny, příbuzenstva a celého společenství sídla, ve kterém slavnost probíhá. Mimo jiné se u příležitosti *posvícení* (stejně jako o *poutích*) uskutečňují přátelská sportovní klání, nejčastěji ve fotbale, v nohejbale nebo ve volejbale. Příznačná jsou utkání svobodných proti ženatým, ženských družstev nebo tzv. *srandamače* v žertovných kostýmech, které mají nejen hráči, ale i další personál. Časté jsou soutěže o nejlepší posvícenský pokrm, otevřené příslušníkům místního společenství, především soutěž o nejlepší posvícenské koláče.

5.3 Stínání kohouta

V Českých zemích figurovaly v tradiční kultuře obyčeje, jako je *stínání* či *ubíjení kohouta*, *stínání berana*, *shazování kozla*, *ubíjení kačera*. Tyto akty svým charakterem vyvolávají dojem, že by se mohlo jednat o ohlasy dávných obětních obřadů. Domněnku podporuje i skutečnost, že obyčeje, které svou formou obětování připomínají, prostupují obyčejovou tradicí obecně, v průběhu celého roku, s vazbou na různá období, ale i s vazbou na významné události v životě jedince. Zaznamenány byly o masopustě, o *Velikonocích*, o *letnicích*, o *posvíceních* nebo *dožínkách*, z rodinných obyčejů například o svatbách nebo při pohřebních rituálech. Obyčeje tohoto typu často vykonávali maskovaní aktéři, což potvrzuje starobylý význam masek při rituálních obřadech. Obětování zvířat bylo nejspíše spojeno s vírou v plodonosnost takové oběti nebo jako poděkování za úrodu. V současnosti při zmíněných obyčejích samozřejmě k usmrcování živých zvířat nedochází. Ve východních Čechách zůstává místy aktuální ohlas na někdejší obětování kohouta, přenesený do zábavné roviny. Při obyčeji s názvem *stínání kohouta* není již živý kohout krvavou obětí, jejíž tělo je po náležité úpravě snědeno, aby její síla vešla do všech, kdo ochutnají, nýbrž je hlavní cenou zábavného soutěžení, kdo poslepu sekne dřevěným nebo papírovým mečem maketu kohouta, umístěnou v prostoru soutěžní plochy. V každé z obcí, kde se stínání koná, má realizace obyčeje své místní zažité stereotypy, které se dodržují. Vymizel kdysi nezbytný průvod z kohoutem a nekoná se jeho veřejné odsouzení za zlé skutky, které napáchal. Kohout přestal být ztělesněním zla a nepořádků, které je třeba očistnou obětí ze společenství obce vymítit a není již ani starobylou formou poděkování za úrodu či nositelem plodivé síly pro ty, kdož ho snědí. Průběh obyčeje,

jeho pravidla i napínavost, zůstávají přesto lákavé, zejména pro děti. Proto obyčej figuruje jak samostatně, tak i jako součást slavení posvícení nebo v rámci zábavných akcí pro děti, spojovaných s ukončením letních školních prázdnin.

5.4 Svatomartinská tradice

Tradice, vázané ke svátku sv. Martina (11. listopad), nebyly na zkoumaném území již koncem 19. století nijak nápadné²⁶⁾ a provázanost společenských projevů svatomartinských tradic se zemědělskou malovýrobou nedávala ani později žádné podněty k tomu, aby tyto tradice přetrvávaly v době intenzifikace zemědělství a historických společensko ekonomických změn. Přesto vědomí určité klíčivosti svatomartinského svátku, považovaného obecně za počátek zimního období, už proto, že stále živá zůstávala tradiční pranostika o příchodu prvního sněhu právě v asociaci s běloušem legendárního sv. Martina, vedlo po změně politických poměrů již v posledním desetiletí 20. století, zejména ale po roce 2000, k projevům, založeným na uvedené pranostice, konkrétně k akcím, označovaným jako „čekání na Martina“, „vítání sv. Martina“, ale i „martinský lampiónový průvod“ či „svatomartinská jízda“. Zmíněné akce se konají odpoledne, obvykle ale až za soumraku zkracujících se dní, což si přímo říká o využití rozsvícených lampiónů, zvláště když jsou konány především jako zážitek pro děti. Tradiční forma společného prožívání okamžiku, již je průvod nebo shromáždění, zpestřené světly lampiónů, má náboj očekávání, naplněného příjezdem představitele sv. Martina na koni, který v některých případech osobně, v jiných zprostředkovaně, přiváží dětem sladkosti. Akce tohoto typu

26) Své opodstatnění v té době již neměla ani tzv. „sejпка“, slavnostní příležitost, při které obecní pastýř dostával výsluhu za svou práci a s podporou hospodyň ze vsi uspořádal v hostinci hostinu, při níž nechyběl ani tanec při hudbě a pro případné nové obyvatele sídla byla tato okolnost příležitostí být přijat do společenství obce. Zůstávalo jen povědomí, že v období roku mezi svátkem Všech svatých (1. listopad) a svátkem sv. Martina (11. listopad) končí polní práce i sezónní pastva dobytka a drůbeže a tudíž že je třeba se finančně nebo v naturálních vyrovnat se všemi, kdo se na pracích v hospodářství podíleli, ať už to byla námezdná čeleď nebo obecní zaměstnanci, účtovalo se i obecní hospodářství. Naproti tomu někdejší koledování na svátek sv. Martina, rozvernosti služebné čeledi, která k uvedenému termínu dostávala celoroční mzdu, nic z toho již na konci 19. století pamětníka nemělo a ani k tradiční přípravě husy nebo svatomartinských rohlíků nemáme v pramenech z té doby ze zkoumaného území bližší informace kromě zpráv, že se jednalo o tradiční pokrmy, ke svátku sv. Martina připravované, případně se záznamem některých pověrečných praktik, spojených s částmi svatomartinské husy.

jsou uskutečňovány v lokalitách různých velikostí, od vesnic až po města, nikoliv ale plošně. Pořadatelé akcí jsou místní spolky a sdružení. Akce se koná buď přímo na den svátku sv. Martina nebo v nejbližším vhodném termínu. Z tradičních prvků se při nich uplatňují plněné *martinské rohlíčky*, nikoliv ale v podobě, jakou v minulosti z kynutého buchtového nebo rohlíkového těsta dostávala jako výslužku služebná čeleď nebo martinští koledníci, nýbrž v provedení drobnějším, typu cukroví, byť jde o těsto kynuté. Svatomartinská akce může být též příležitostí k uskutečnění širěji pojatého programového odpoledne s nabídkou nejen pro děti, ale i se vzdělávacími přednáškami pro jejich rodiče. Lze konstatovat, že svatomartinské akce s průvody a dalšími aktivitami, využívající zakotvenost svatomartinského svátku v povědomí lidí, se jeví pro současné obyvatele východních Čech jako poutavá forma výroční společenské příležitosti, neboť zapojení dětí do dění při těchto akcích s nenápadným didaktickým působením upevňuje význam jejich konání. Svatomartinská tradice jakožto typ výroční společenské příležitosti se promítá i do faktu konání *martinských tanečních zábav*. Oživení svatomartinských tradic s sebou nese i podporu zvyklostí ohledně tradičně požívaných darů končící hospodářské sezóny. Až do středověku sahající obyčej sváteční úpravy vykrmených hus podporují nejen prodejci drůbežihó masa malospotřebitelům, ale své zákazníky lákají na svatomartinské menu i majitelé restaurací. Tato nabídka obsahuje i tzv. *svatomartinské víno*“, jehož tradice jakožto ochutnávky mladého nového vína se hlavně po roce 2005 začíná dostávat do obecného povědomí lidí.

5.5 Kateřinská tradice

Z hlediska křesťanské liturgie patřil svátek sv. Kateřiny (25. listopad) k posledním dnům před začátkem *adventu*. Jelikož prožívání *adventu* mělo být pro každého křesťana vzdáleno veselým radovánkám a požitkům z darů roční úrody, kterým se lidé, zejména při posvícenských slavnostech, v předešlých týdnech věnovali, spolu se shodou dalších okolností vrcholilo proto pro zemědělce v době kolem svátku sv. Kateřiny ono celkové uvolnění po vypětí, se kterým zabezpečovali a sklízeli úrodu. Protože zároveň nastával čas, kdy se zdůraznila důležitost ženských prací při zdlouhavém procesu zpracovávání textilních plodin, na jehož konci byly připraveny spředené nitě, z nichž se už dala utkat textilie, vedlo to nejspíše k projevům, jakou byla slavnost pořádaná ženami „o svaté Kateřině“, v den, o kterém vládal pověra, že se nesmí užívat nic, co má podobu kola, atributu sv. Kateřiny, tedy ani kolovrat ke předení. Ženy měly právo zanechat o sv. Kateřině všedních starostí a využít této výsady k uspořádání slavnosti, obecně

nazývané „Kateřina“.²⁷⁾ „Jít do Kateřiny“ bylo v některých lokalitách východních Čech možné po celé 20. století, i když se podoba tohoto typu zábavy vyvíjela a přizpůsobovala trendům ve společnosti a někdejší význam svátku zůstával posléze uchován pouze ve faktu pořádání tzv. *kateřinských zábav*, které se v některých lokalitách konaly více či méně pravidelně a jejichž pořadatelkami byly ženy, organizované v tehdejším Svazu žen. Do půlnoci tradičně platila ženská volenka, místy se připravovala i různě ztvárněná figurína „*kateřiny*“ jakožto hlavní cena v tombole. O plošnou záležitost se ovšem nejednalo a v posledních dvou desetiletích 20. století byl výskyt *kateřinských tanečních zábav* spíše ojedinělý. Průběhem se obvykle tyto zábavy už nelišily od jiných tanečních zábav a jen přibližný termín konání ponechával *kateřinským zábavám* jméno. Takto se *kateřinské taneční zábavy* objevují i po roce 2000. Ženy již pořadatelkami těchto zábav obvykle nejsou.

6. Zádušní tradice

6.1 Tradice dušičkového času

Společenská poloha zádušních tradic je v Českých zemích obecně soustředěna především na případná setkání příbuzných u rodinných hrobů u příležitosti svátku Všech svatých a Památky zesnulých (1. a 2. listopad), lidově „*dušiček*“. V období kolem uvedených dnů jsou hřbitovy navštěvovány, snad jen kromě *Vánoc*, nejvíce z celého roku a není tudíž, zvláště na venkově, žádnou zvláštností, jestliže se právě na hřbitově setkají například rodáci z obce, kteří už žijí jinde, nebo že se spolu dají do řeči i sousedé, kteří sem zrovna zároveň zavítali za svými blízkými. Ať je to jakkoliv, důležité pro mezilidskou komunikaci je, že se na hřbitovech lidé potkávají, pozdraví se a třeba i společně zavzpomínají na někoho, kdo na hřbitově odpočívá. Úctu k zesnulým obecně lidé vyjadřují zapalováním svíček nejen na rodinných hrobech, ale také u hlavních křížů hřbitova,

27) „*Kateřiny*“ měly ve své rozvinuté formě podobu slavnosti s průvodem, hostinou a taneční zábavou, při které si, kromě jedné mužské volenky o půlnoci, ženy vybíraly tanečnický samy. Suroviny k přípravě hostiny předem sbíraly po domech. V den slavnosti v průvodu nosily po vsi z těsta upečený věnec nebo přímo tzv. *kateřinu*, více či méně antropomorfní artefakt zhotovený z kynutého nebo perníkového těsta a ze sušeného i čerstvého ovoce, později skutečnou ženskou figurínu s košíkem naplněným pochutinami a s věncem buřtů kolem krku. Tato „*kateřina*“ byla při hostině a při taneční zábavě umístěna na čestném místě sálu a obvykle se pak stala objektem dražby. Výherce měl za povinnost si pak s „*kateřinou*“ zatančit sólo.

kam také obec obvykle umísťuje k příležitosti Památky zesnulých věnců nebo kyticí. Svíčky se zapalují rovněž u pomníků obětem světových válek přímo v obcích. Samostatný výraz dává Památce zesnulých církev svými bohoslužbami. Římskokatolická církev se ujímá též příležitosti zapojit farníky do shromáždění v duchu průvodů, jimiž i v minulosti lidé uctívali na hřbitovech památku zemřelých.

Okouzlení světly svíček, lampiček a lampiónů je pro čas „*dušiček*“ příznačné a nakažlivé. Vzhledem k výraznému krácení astronomického dne v tomto období jde o záležitost přirozenou a dávná tradice zažít ochranná světla před nežádoucími vlivy záhrobního světa se v jiných společenských okolnostech mění na počínání, vedoucí k estetickým vjemům a k radosti nad zdařilým zkrášlením temnoty, a to i v době, kdy všudypřítomné umělé osvětlení ubírá mnoho z pocitů, které kdysi lidé vkládali do zádušních tradic. Se změnou společensko-politických poměrů na počátku 90. let 20. století dostali lidé k dispozici podněty ze zádušních tradic jiných oblastí. Bez ohledu na názory, které považují různé aplikace tzv. Halloweenu za zneuctění domácí tradice, dochází k přirozenému utváření projevů, které plně odpovídají přirozené mentalitě lidí prožívat tvůrčím způsobem každou vhodnou příležitost, kterou jim roční cyklus nabízí. Prostřednictvím různých místních variací na Halloween, jehož kořeny sahají k starobylému keltskému svátku konce léta (roku) a mísil se při něm svět živých i mrtvých, při čemž masky, ohně a další hlučné projevy byly nezbytnou složkou tohoto přelomového výročního okamžiku, se totiž realizuje obecná obliba člověka měnit svou identitu prostřednictvím masky. Stojí za pozornost, jak jsou Halloweenem inspirované kostýmy, uplatňované v průvodech, konaných za tmavých podzimních večerů ve východních Čechách, nápaditě vypracovány a jak vycházejí z ustálených představ o strašidlech, duchách a dalších bájných bytostech. Vedle maskování je při halloweenských variacích pro místní lidi lákavé rozžihání světel v lampionech i v jiných lampičkách včetně přírodních, vyhotovených dle převzaté tradice z dýní. V jednotlivých lokalitách organizují zmíněné akce, často označované jako *průvod strašidel*, *strašidelný rej*, *průvod strašidelných světýlek* nebo jen *strašení*, především místní spolky, ale podporují je i obecní úřady. Mohou dokonce končit taneční zábavou, samozřejmě v maskách. Především jsou ale průvody masek a s lampiony orientovány hlavně na vyžití dětí všeho věku, čemuž odpovídá i další doprovodný program. Rozličné variace na Halloween se odehrávají také ve školních zařízeních, tu více, tu méně karnevalově pojaté. Přejatá tradice obchůzek maskovaných postav u příležitosti Halloweenu, přizpůsobená místním návykům, tak rozšířila počet příležitostí

k nezátežovým mezilidským kontaktům v průběhu roku a potvrdilo se tak, že pokud to podmínky dovolují, dokáží lidé na tradičním motivu stavět dle toho, na co jsou zvyklí a co jim vyhovuje.

7. Doba posvátných nocí

7.1 Advent

Doba *adventu* je výrazem křesťanské kultury. V západní církvi počíná v neděli po 26. listopadu a končí na *Štědrý den* po západu slunce. Je dobou čekání na *Vánoce*. V minulosti byl *advent* prožíván jako doba zklidnění, což odpovídalo i tehdejšímu životnímu stylu, kdy dlouhé noci před zimním slunovratem vzbuzovaly úzkost a nejistotu z budoucnosti, zároveň ale zkušenost lidí potvrzovala oprávněnost naděje v opětovnou sílu světla. Upomínkou na personifikaci mocností, patřící k temnotě prosincových nocí, byly obchůzky maskovaných postav, vázané obvykle na konkrétní datum, podle kterého se takové postavy i nazývaly. Domy obcházely například *Barborky*, *Mikulášové*, *Lucky*. Vedle praktik, zacílených na zdárné překonání existenčně nejistého období vegetačního klidu, se do *adventu* promítaly i ohlasy projevů obřadního veselí, které blahodárně působilo na psychiku lidí, vystavených tlaku atmosféry zimní nepohody, a zároveň nejspíše i oslavovalo přelom v časovém cyklu, slunovrat. K nejčastěji realizovaným patří v době *adventu* tradice, vázané ke svátku sv. Mikuláše, biskupa. Naproti tomu s obchůzkami maskovaných postav, nazývaných *Barborky* nebo *Lucky*, se můžeme setkat pouze v podobě zajímavých ohlasů v prostředí mateřských nebo základních škol, a to v rámci projektů zaměřených na lidové tradice.²⁸⁾ Obecně si lidé v době *adventu* mohou vybírat z nabídky celé řady společenských akcí, které mají několik ústředních témat, respektive motivů, na jejichž podkladě se realizují. Hned na počátku *adventu* se jedná o ceremonie, související s rozšířením úzu stavět v intravilánech sídel na veřejných prostranstvích jehličnany jakožto vánoční stromy, přičemž postavení stromu a jeho ozdobení světly, případně dalšími prvky zajišťuje obvykle samospráva obce nebo města.²⁹⁾ S instalacemi vánočních stromů

28) Pokusy o rekonstrukci vzhledu těchto adventních masek vycházejí obvykle z obecně zaměřené odborné nebo popularizační literatury, takže místní tradici většinou neodrážejí. Přesto jsou výsledkem těchto snah v řadě případů zdařilé ohlasy tradičních masek, které zaujmou a inspirují.

29) Jako vánoční strom bývá často využit vhodný, na veřejném prostranství rostoucí jehličnan, běžná je ovšem instalace stromu řezaného, dovezeného na místo odtud, kde vyrostl, a s patřičným zabezpečením vsazeného do připravené

přímo souvisí slavnostní rozsvěcování těchto stromů (většinou o první adventní neděli), umocněné kulturním programem, případně i s nadílkou pro děti. Okolnost slavnostního rozsvěcování vánočního stromu je zároveň příležitostí k zapojení přítomných diváků do společného zpěvu všeobecně známých vánočních písní.

Na slavnost rozsvícení vánočního stromu bývá též vázáno spouštění světelné iluminace s vánoční nebo obecně zimní tematikou, upevňované nejčastěji na pouliční osvětlení. Po roce 2000 si takovou výzdobu pořizují nejen města, ale i některé venkovské obce. I v průběhu *adventu* slouží pak vánoční strom na veřejném prostranství jako místo ke svátečnímu setkání občanů při kulturním programu a společném zpěvu. Běžnými společenskými příležitostmi v době *adventu* jsou koncerty, často v prostorách sakrálních objektů, ale i pod širým nebem, méně často v jiných typech prostředí. Lokalit s každoročním konáním akcí tohoto typu přibývá. Doba *adventu* je považována za vhodnou příležitost k pořádání obsahově bohatých akcí, v nichž se kloubí nejrůznější formy informací o předvánoční a vánoční době se snahami vyvolat její tradovanou atmosféru. Návštěvníkům takových akcí jsou tudíž demonstrovány příslušné předměty, výrobky, typy prací, písně a hudba obecně, jejichž prostřednictvím má být záměru dosaženo. Obvykle nejde jen o prosté vystavování a předvádění uvedených jevů, ale často bývá návštěvníkovi umožněno zkusit si nebo naučit se v praxi konkrétní výrobní techniku nebo zhotovení daného předmětu. K předvánočním adventním akcím patří i prodejní výstavy. Zmiňované akce bývají spojovány s výstavou betlémů, zapůjčených z různých zdrojů, nejčastěji od místních občanů. Vzácné při uvedených akcích není ani provedení tzv. *živého betléma*, tedy zdramatizovaného příběhu o Kristově narození, jehož aktéry jsou místní občané. Výrazným podílem jsou do těchto inscenací zapojeny děti, které mohou takto uplatnit i svou dovednost ve hře na hudební nástroje nebo v recitaci a samozřejmě dovednost pěveckou. Akce tohoto typu umožňují široce využít tvůrčí invenci účastníků a vtahují i další přítomné do předváděného dění. Jedním z fenoménů, který se v Českých zemích rozšířil od roku 1989, je *betlémské světlo*. Po roce 2000 roznášejí

jámy. Ačkoliv vánoční stromy na prostranstvích nejsou z historického hlediska žádnou novinkou (v Českých zemích se stavěly již v 1. polovině 20. století), v některých lokalitách byla podnětem k postavení prvního vánočního stromu na prostranství až očekávaná změna letopočtu na rok 2000, předznamenávající přelom tisíciletí a změnu století. Postupně se vánoční stromy staly běžným doplňkem veřejných prostranství i na vesnicích, zatímco ve větších městech stojí vánoční strom nejen v centru, ale svůj mívá obvykle i každá městská část.

v některých lokalitách *betlémské světlo* po domácnostech skauti, jinde si zájemci o toto světlo chodí na označené místo, kde je k dispozici, nebo ho získají na některé z adventních společenských akcí. Specifické jitřní adventní mariánské pobožnosti, tzv. *roráty*, jsou po roce 2000 aktuální hlavně v sídlech městských farností.

7.2 Mikulášská tradice

Datum svátku sv. Mikuláše, biskupa (6. prosinec) připomíná úmrtní den světce, jehož skutky jsou obsaženy v řadě legend včetně té o jeho štědrosti vůči potřebným. Mikulášský kult a slavnosti, provozované ve středověku družinami s postavou biskupa, vedly posléze ke vzniku tradice obchůzek mikulášských družin po domech. Bývaly příznačné širokým spektrem maskovaných postav, kde postava sv. *Mikuláše*, byla sice důležitou, přesto neoddelitelnou od postav dalších, typově v řadě případů shodných s *maškarami*, spojovanými v obecném povědomí s masopustními obchůzkami. Zatímco účastníci těchto obchůzek s pevným dramatickým scénářem se obraceli na všechny obyvatele navštíveného domu, od 2. poloviny 19. století se mikulášské obchůzky v předvečer svätceva svátku soustředí uží hlavně na děti. Štědrého biskupa při tom provázejí představitelé dvou protikladných dimenzí, zastoupených postavami *andělů* a *čertů*. V současnosti se obchůzek zúčastňují všechny generace kromě nejmenších dětí a muži i ženy bez rozdílu. Mikulášská tradice je také příležitostí ke konání různých dalších společenských akcí, při nichž masky mikulášské družiny figurují nebo které jsou jako „mikulášské“ alespoň pojmenovány. Variace kostýmů a ztvárnění jednotlivých postav mikulášské družiny jsou ve všech případech nepřeberné, převažuje však dodržování tradičních příznaků masek jednotlivých postav včetně atributů. Mikulášské družiny se tvoří po vzájemné domluvě, často ale mají i mnohaletou neměnnou skladbu. Cílem je uskutečnit návštěvu v domácnosti s dětmi a ztvárnit pro tyto děti obecnou tradici o *Mikulášově* osobní nadílce, spojené s jakousi formou bilancování života dětí v uplynulém roce, respektive od poslední *Mikulášovy* návštěvy. Odevzdání dáreků není tudíž automatické, ale následuje až po rozhovoru mikulášské družiny s přítomnými dětmi. Jeho smyslem je upozornit děti na to, s čím nejsou rodiče v jejich chování spokojeni, a naopak je pochválit za to, co chválu zaslouží. Znalost osobnosti dítěte mikulášská družina demonstruje čtením z tzv. „*knihy hříchů*“ (někde „*knihy hříchů a chvály*“). Mikulášské družiny chodí po známých i po náhodně domluvených štacích, chodí jako přátelská, respektive sousedská služba i jen pro zábavu a zážitek. Za návštěvu v rodině dostává mikulášská skupina odměnu v penězích

i naturáliích (obvykle láhev alkoholu). Očekává se od ní ostatně slušný herecký výkon a schopnost odhadnout, nakolik hodně nebo málo je možné děti vystrašit nebo jak si získat jejich důvěru a uklidnit je, či naopak jak je získat ke spolupráci v tom smyslu, aby předvedly něco ze svých dovedností v recitaci, zpěvu či ve hře na hudební nástroj, aby slíbily, že budou hodnější, pracovitější, že se budou snažit nezlobit. Vedle zcela spontánních návštěv mikulášských skupin, kterým nepředchází žádné významné přípravy, lze sledovat i snahy po získání potencionálních klientů, kteří využijí nabízené mikulášské služby. Vedle vylepovaných informačních letáčků není vzácné ani inzerování mikulášských služeb prostřednictvím internetu nebo místních tištěných zpravodajů. Kde to je jen trochu organizačně možné, realizují se kromě obchůzek mikulášských družin v předvečer 6. prosince ve vhodném termínu blízkém svátku sv. Mikuláše také nadílky pro konkrétní větší skupinu dětí, pořádané v sálech a podobných vhodných prostorách. Zmíněné společné nadílky s dalším zábavným programem jsou obvykle vnímány i jako specifický kulturní počín s tradičním označením „*besídka*“. Organizátory zmíněných akcí jsou vedle místních spolků obecní úřady, případně školská zařízení, nezbytní jsou sponzoři, místní i odjinud, kteří se na zdaru akce podílejí jak finančními dary, tak i konkrétním zbožím k nadílce. Některé mikulášské společenské akce pro děti, ale prakticky využívané i dospělými, jsou pojaty skutečně široce včetně náležitých výpravy, umístěné v prostoru jeviště v sále, kde akce probíhá. Společenská příležitost tak nabývá až charakteru divadelního představení v kulisách, jehož aktéry jsou všichni přítomní. V některých institucích přetrvává pořádání mikulášských nadílek pro děti zaměstnanců. Zatímco doposud zmiňované akce počítají především s návštěvou dětských účastníků, objevují se i mikulášské společenské podniky určené ostatním generacím obyvatelstva, například „*Mikulášské setkání duchodců*“, prezentované jako „*sousedské posezení*“. Samostatnou skupinou mikulášských společenských akcí jsou mikulášské obchůzky a besídky pořádané školáky v rámci svých tříd a škol, samozřejmě s podporou školského zařízení a vyučujících, neboť mikulášská tradice a její využívání se promítá i do učebních plánů jakožto žádoucí připomínka tradic. Méně obvyklé jsou mikulášské společenské akce typu průvodu a nadílky, pořádané na veřejném prostranství. Kromě toho, že na mikulášskou tradici reaguje bohatým sortimentem obchodní síť, je tato tradice na zkoumaném území podnětem k pořádání akcí typu trhů, respektive jarmarků, kde ale nejde pouze o nabídku zboží k prodeji (z hlediska sortimentu především zboží v roli potencionálních vánočních dárků), ale většinou se jedná o celý cyklus programů s nejrůznějšími náměty. Nechybí samozřejmě ani prodej

vánočních stromků. I když mají tyto *mikulášské trhy* konkurenci v trzích adventních či v jiných předvánočních nabídkách, nikdy nemají nouzi o návštěvníky. Mikulášské prodejní akce s případným dalším programem nejsou jen specifikem měst, ale objevují se i ve venkovských lokalitách. V neposlední řadě je třeba se zmínit o mikulášských společenských akcích typu tanečních zábav pro dospělé. *Mikulášské taneční zábavy* se konají ve vhodném termínu kolem mikulášského svátku a i když se *mikulášské taneční zábavy* nekonají plošně, vždy je možno někde v okolí na takovou zajít.

7.3 Vánoce a Nový rok

Vánoce vnímáme jako tradiční svátky s mnoha obsahovými vrstvami. V minulých staletích dominovalo křesťanské pojetí *Vánoc*, spojené s oslavou narození Krista. V lidovém prostředí zároveň přetrvávaly relikty kultu předků, uctívání Slunce či magie k zajištění hospodářského zdatu a k ochranně příbytku a jeho obyvatel před vším zlým a zhoubným. *Vánoce* tak v sobě propojují slunovratové kultury starověkých kultur a civilizací s úctou křesťanů k narození Spasitele. Smysl *Vánoc* vyjadřuje řada zažitých i dnes již méně známých symbolů. *Vánoce* nejsou pouze rodinnými svátky, ale i příležitostí ke společenské komunikaci. V Českých zemích je počátkem *Vánoc* předvečer *Božího hodu vánočního* (25. prosinec) a v povědomí lidí obvykle končí svátkem *Zjevení Páně*, lidově *Tří králů* (6. leden), zatímco soudobý liturgický kalendář je omezuje první nedělí po 6. lednu. Význam společenské komunikace se o *Vánocích* zvyrazňuje v samotném závěru občanského roku, kdy zejména přelomová silvestrovská, respektive novoroční noc je příležitostí k řadě společenských kontaktů a zábavných aktivit.

O *Vánocích* hovoří a aktivity související s *Vánoce* vytvářejí již akce, uskutečňované v předvánočním čase průběhu prosince. Jejich organizátory jsou podobně jako v jiných částech roku obecní a městské úřady, místní spolky a zájmová sdružení a v neposlední řadě školy. Vedle společenských akcí, jejichž konání přímo souvisí právě jen s obdobím *Vánoc*, byly zaznamenány projekty, kdy vánoční období společně s dobou *adventu* byly pojaty jakožto ucelený systém, jehož jednotlivé úseky náplní připravených aktivit sloužily k poučení i ke společenskému kulturnímu vyžití. Společenské akce určené co nejširší veřejnosti se často konají v předvečer *Štědrého dne*. Přímo *Štědrý den* nebývá k pořádání organizovaných společenských akcí běžně využíván, ale i takové případy se vyskytnou (divadelní představení). Na *Štědrý den* odpoledne se lidé potkávají při návštěvě rodinných hrobů na hřbitovech a mají při tom příležitost popřát si k vánočním svátkům a do

nového roku. Pozici společenské vánoční akce mají půlnoční bohoslužby nebo i jen setkání v prostoru místního kostela, pokud se v něm o štědrovečerní noci mše přímo neuskutečňuje. Bohoslužby, sloužené v průběhu štědrovečerního večera nebo noci, patří na projektem zkoumaném území stále obecně k nejvíce navštěvovaným pobožnostem v průběhu roku. Bývají pečlivě připravovány. Hudební doprovod těchto bohoslužeb bývá na vysoké umělecké úrovni, přestože účinkující patří k místním občanům nebo žijí v blízkém areálu. Vybírány jsou obvykle klasické skladby typu pastorel nebo vánočních mší. Nechybí ani prostor ke zpěvu účastníků pobožnosti a každoročním zážitkem je zastavení u nainstalovaného kostelního *betléma*, pro místní obyvatele důvěrně známého a zároveň vždy nově objevovaného. K oblíbeným společenským akcím vánočního období patří koncerty. Jako koncertní prostor bývá často využíván kostel. Tradičními společenskými akcemi v období *Vánoc* jsou *Štěpánské taneční zábavy*, konané často již v předvečer svátku sv. Štěpána, tedy na *Boží hod vánoční*, jinde v termínu 26. prosince. Na *Štěpánské zábavě* hraje živá nebo reprodukováná hudba. Bohaté společenské vyžití poskytují akce silvestrovské, pořádané ve venkovských lokalitách obvykle v hostincích, v restauracích nebo kulturních domech ve formě zábavy s jídlem a pitím, tancem, případně dalším kulturním zábavným programem. Maskování a komika stavěná na protikladu obvyklé situace bývá častým zdrojem zábavy, tedy také při silvestrovských akcích. Zatímco venku panuje zima, v sále hostince je možný návrat do horkého léta a podobně. Společenské aktivity, soustředěné na poslední den roku, se ovšem nekumulují pouze na večer, i v průběhu dne je *Silvestr* příležitostí k řadě typů společenských akcí včetně sportovních utkání. Půlnoční ohňostroje bývaly v minulosti doménou městských lokalit. Tato tradice samozřejmě pokračuje, novým prvkem je odpalování ohňostroje za doprovodu hudby. Stále častější formou slavnostního loučení se starým rokem jsou ohňostroje i na vesnicích. Po skončení ohňostrojů obvykle lidé ještě pokračují v odpalování světlic a petard z vlastních zásob. Tradičním symbolickým ztvárněním změny letopočtů bývá personifikace starého a nového roku. Na těchto symbolech mohou být vystavěny příznačné scénky, které mají své místo o novoroční noci. *Vítání nového roku* mnohde pokračuje ve formě společenských akcí i na Nový rok 1. ledna.

7.4 Tříkrálová tradice

Některé obyčeje, ještě poměrně v nedávné minulosti zcela utlumené, získaly po roce 2000 novou aktuální formu. Patří k nim *tříkrálové koledování*. Na vesnicích, ale i ve městech, je běžné vidět na vstupních dveřích

do domů nebo na vstupních brankách do dvorů, pokud mají vhodnou plochu, bílou křídou napsaná velká písmena v sestavě K + B + M s následným letopočtem aktuálního roku. Nápis dosvědčuje, že obydlí navštívili představitelé v Novém zákoně připomenutých mudrců, v tradičním pojetí Tří králů, kteří vedeni hvězdou putovali dle Písma za narozeným Kristem do Betléma.³⁰⁾ Není tajemstvím, že zmíněné nápisy vznikly v souvislosti s návštěvou koledníků, provádějících tzv. *Tříkrálovou sbírku*.³¹⁾ Tříkrálové koledování bývalo v minulosti posvátným úkonem, svým charakterem zapadajícím do obřadního charakteru zimního období, kdy důležité bylo podpořit vhodnými obřady prosperitu nové vegetace i životaschopnost lidí. Jeho praktikování prošlo vývojem od duchovních, kostelníků, ministrantů a učitelů se žáky až ke školákům samotným, respektive k dětem z nejchudších rodin. Toto segregační stadium obyčeje vedlo v podmínkách averze politické ideologie k projevům křesťanské víry k tomu, že se obyčej přestal v terénu praktikovat. Povědomí o tříkrálové kolední obchůzce ale nikdy zcela nezaniklo, i když živá tradice obyčeje od poloviny 20. století v Českých zemích postupně vymizela. *Tříkrálová sbírka* svým zaměřením splňuje podmínky k tomu, aby se obyčej tříkrálových obchůzek v modifikované podobě mohl aktualizovat. Tradiční tříkrálová kolední příležitost se cílenou iniciací přeměnila ve formu charitativní sbírky, při zachování některých tradičních atributů tříkrálových koledníků, především kostýmů, které na-

30) Znění nápisu, písmena C+M+B, nověji K+M+B, nelze chápat jako počáteční písmena jmen legendárních mudrců (Kašpar, Melichar, Baltazar), jak to vnímalo lidové prostředí a jak to dosud zůstává v obecném povědomí, nýbrž jedná se o akronym latinské věty *Christus mansionem benedicat* (Kristus ať požehná příbytek). V evangeliu uvedení mudrci, ačkoliv zde není uveden ani jejich počet, natož jejich jména, figurují později v křesťanské kultuře jako výrazný fenomén. Realistické úsudky o nich hovoří jako o učencích, nejspíše chaldejského či perského původu. Myšlenka, že za Kristem do Betléma putovali „králové“, se objevuje až v ranném středověku. V západním křesťanství překryla úcta ke Třem králům starokřesťanský svátek *Zjevení Páně*, ve východní církvi doposud svou podstatou totožný se svátkem Narození Páně. To se na západě naopak od svátku *Zjevení Páně* vydělilo a začalo se slavit samostatně o Vánocích.

31) Sbírkou provádí sdružení Charita Česká republika prostřednictvím v ní sdružených lokálních charit a dobrovolníků, a to od roku 2001. Stěžejní způsob provádění sbírky byl šťastně zvolen jako přímý kontakt výběřčích s dárci, a to na základě historické tradice obchůzek postav *Tří králů* po domech v souvislosti s obřadem žehnání domu, jejichž zidealizovaný kolorit se v povědomí lidí průběžně udržoval jakožto jedna z poetických scén někdejšího způsobu života na venkově.

podobují příznaky vznešených rouch nebo vycházejí z popisů tříkrálových obchůzek v lidovém prostředí, kde bývaly jako kostým užívány části ministrantských oděvů nebo oděvní součásti z domácích zdrojů, obvykle tyto ministrantské, respektive liturgické oděvy kopírující. Vedle kostýmů se uplatňují i další tradiční atributy tříkrálových koledníků: symbol betlémské hvězdy nošený na žerdi a psaní tříkrálových iniciál s letopočtem na vstupní dveře domů. Platí to především v menších lokalitách, pro které je zároveň příznačné, že se zde sbírka realizuje tradičním způsobem: obchůzkou po domech, nikoliv oslovováním náhodných kolemjdoucích, jak to lze vidět ve větších městech. V nich se ovšem tříkrálový motiv již pravidelně stylizuje do kulturně společenských akcí většího rozsahu, jejichž součástí jsou slavnostní zahájení a ukončení sbírky, průvod *Tří králů*, výstupy v rámci tzv. *živého betléma*, koncerty, soutěže, přednášky, výstavy, promítání a další aktivity.

Je možno shrnout, že podoba, v jaké vstoupila tříkrálová tradice po roce 2000 do společenského života obyvatelstva východních Čech, vychází sice z podnětů organizačního centra charitativní *Tříkrálové sbírky*, ale odráží zároveň i místní podmínky a životní situaci obyvatel a v neposlední řadě i aktivuje místní povědomí o tradičních tříkrálových obyčejích. Výhledově pak propojení tradiční kolední příležitosti s charitativním účelem tříkrálovou tradici stabilizuje. Tím, že *Tříkrálovou sbírku* organizuje sdružení Charita Česká republika, součást římskokatolické církve, jedná se v podstatě o návrat k náboženské bázi tříkrálových obyčejů, neboť nezbytnou součástí průběhu akce je i duchovní příprava koledníků a udělení jim požehnání při pobožnosti. Zároveň ale nově vstoupily do tříkrálové tradice jevy, odrážející současné společenské normy a snažící se podchytit pro charitativní činnost děti a mládež. Účast na obchůzce tak již oproti minulosti není omezena pouze na chlapce, běžně se objevují děvčata, případně mladé ženy. Obchůzka již není striktně vázána ani na tříkrálový svátek 6. ledna, neboť pro časovou náročnost sbírka probíhá v průběhu více dní kolem tohoto svátku. V některých lokalitách informují o konání sbírky, případně o průvodních kulturně společenských akcích, vyvěšené plakátky. V sídlech, kde přetrvávají přehledné mezilidské kontakty, se z tradičních projevů, spojených s obyčejem tříkrálových obchůzek, zvyrazňuje úkon koledníků popřát v každém domě štěstí a zdraví. Psaní tříkrálového nápisu na dveře je také běžné a postupně se stalo obecnou tradicí, že každý dárce obdrží jako poděkování od koledníků balený tříkrálový cukr a papírový kalendářík.

II. Výroční společenské příležitosti bez přímé vazby na agrární a liturgický cyklus

1. Pietní akty

Jedná se o důstojné vzpomínkové akty u památníků, konané s vazbou na konkrétní lokalitu, obvykle při výročí skončení 2. světové války nebo při výročí vzniku státu, dle místní situace za dalších okolností. Součástí aktu jsou průvody občanů obcí, položení věnců a květin k památníku, krátký proslov a často i hudební nebo pěvecké vystoupení dětí. V některých lokalitách se konání průvodu uskutečňuje v podvečer, aby se v něm mohly uplatnit rozsvícené lampióny, nesené obvykle dětmi.

2. Studentské akce

Akce s vazbou na konkrétní společenskou skupinu, která tyto projevy považuje za svůj standard chování při dané příležitosti. Patří k nim reprezentační *majáles*, otevřený veřejnosti, který se koná ve městech se středními a vysokými školami na počátku května, a tzv. *poslední zvonění* v květnu nebo počátkem června dle termínu maturitních zkoušek, kdy studenti využívají možnost prezentovat se v humorné formě při obchůzkách masek ulicemi, často i za hudebního doprovodu nebo za předvádění scének, a přijímat darovanou peněžní hotovost od občanů, kteří se rozhodou přispět jim takto na oslavu maturity. Zatímco *poslední zvonění* si mezi studenty průběžně uchovávalo svou kontinuitu a jeho organizace byla vždy záležitostí členů kolektivu dané třídy maturitního ročníku, *majáles* jakožto studentská slavnost se začal šířejí uplatňovat v 90. letech 20. století, ve východočeských městech většinou až po roce 2000.³²⁾ Typické je, že na organizaci *majálesu* se podílejí kromě konkrétních škol obvykle i městské úřady. K příznačným projevům této slavnosti patří průvod kostýmovaných osob a alegorických vozů, který na předem stanoveném místě volí *krále majálesu*, jenž má být oporou studentstva pro celý následující rok, při čemž ke zvolení přispívá pověst kandidáta, jeho nápaditost ve volbě kostýmu a alegorického vozu a v neposlední řadě jeho volební proslov. Slavnost *majálesu* bývá též spojována s postavením *máje* na náměstí, s pestrým kulturním programem a soutěžemi, orientovanými nejen na mládež, ale

32) Výjimku tvoří Pardubice, kde fungovala tradice pravidelného konání *majálesu* již od roku 1979, kdy vznikla na zdejší VŠCHT a měla formu koncertu hudebních, většinou rockových skupin. V roce 1999 se program rozšířil o volbu krále a průvod městem, od roku 2007 se volí i královna.

na všechny generace, a objevuje se i provádění tzv. *majálesových svateb*, trvání jejichž svazku je omezeno na 24 hodin.

3. Zábavné akce pro děti

Akce připravované dospělými pro děti jakožto zážitkově zábavný program ke konkrétní příležitosti. Tou je například oslava Dne dětí, připadajícího v občanském kalendáři na 1. června, obvykle s názvem *Dětský den*, který ale může být uplatněn také pro pojmenování akce pro děti v jiné části roku. Dále jsou to akce k určité roční etapě, například *vítání prázdnin* nebo naopak *loučení s létem* nebo *loučení s prázdninami*, výjimečně i další místní nápady, jakou je třeba *Velká mikulovická*, závod pro děti, simulující dostihový závod *Velká pardubická*. Účastníky akcí tohoto typu je široká veřejnost, organizátorem obec nebo místní spolky. Náplní jsou především soutěže o ceny, prezentace činnosti souvisejících s ochrannou obyvatelstva (hasiči, policisté, záchranáři, vojáci), nechybí občerstvení. Za připomenutí stojí skutečnost, že v rámci zmíněných akcí se objevují i některé z agrární obyčejové tradice pocházející jevy, konkrétně stavění *májek* ověšených pochutinami a předměty, pro které je možno si vyšplhat, a soutěž v tzv. *stínání kohouta*. Do zábavných akcí pro děti patří i tzv. *pohádkový les*, založený na procházení dětí trasou se zastaveními, na kterých řeší úkoly zadávané pohádkovými postavami – kostymovanými dobrovolníky. Stejně tak můžeme do skupiny zábavných akcí pro děti zařadit podniky, korespondující s charakterem ročního období, jako jsou *kuličkády* na jaře, *neckiády* v létě či *drakiády* na podzim. Jelikož se ale dění při akcích tohoto druhu vyznačuje řadou specifických příznaků, bude jim, kromě zřídka konaných *kuličkády*, věnována samostatná zmínka.

4. Setkání seniorů

Jedná se o každoroční setkání seniorů z obce, organizované většinou přímo obecními úřady v duchu společenského posezení s pohoštěním a nabídkou různého typu společenské zábavy.

5. Obecní a spolkové slavnosti

Nejčastější formou obecních a spolkových slavností, tedy pořádaných konkrétní obcí nebo konkrétním místním spolkem pro svou reprezentaci, jsou oslavy výročí první písemné připomínky obce nebo oslavy výročí založení některého ze spolků působícího v obci a v neposlední řadě sjezdy rodáků, konané v určitých periodách. Právě pravidelná periodicita uvedených akcí umožňuje považovat je za výroční společenské příležitosti,

i když prodlevy mezi jejich opakováním jsou víceleté a podnětem k jejich konání je nejčastěji výročí tzv. kulaté. Motivy reprezentace a nabídky pestré zábavy nejrůznějšího druhu, které zmíněné příležitosti sjednocují, je zároveň i přibližují obecnému schématu místních výročních slavností, takže ačkoliv je konání konkrétních obecních a spolkových slavností závislé na místních poměrech a historických souvislostech, svou otevřeností pro širokou veřejnost jsou neméně významnými společenskými příležitostmi než akce konané pravidelněji a obsahově pevněji vymezené. Účastníky obecních a spolkových slavností bývá široká veřejnost, organizátorem obec za podpory místních spolků. Typově je možno ke zmíněným obecním a spolkovým slavnostem přiřadit také akce příležitostné, jako jsou slavnosti u příležitosti vysvěcování symbolů obce či případné svěcení zvonů nebo nových obecních budov, které však jsou obvykle přiřčlenovány k jiné běžné místní výroční společenské příležitosti, například k termínu *pouti* nebo *posvícení*. Charakter spolkové slavnosti mají také určité pravidelné akce zájmových skupin, které mívají dokonce konání každoroční, například jarní či podzimní *odemykání a zamykání řek*, konané vodáckými oddíly, při kterých figuruje postava *vodníka* a další obřady.

6. Presentace techniky

Jedná se o prezentaci historické i současné techniky různého druhu, vlastněné obyvateli obce nebo i obcí v okolí, často ve vzájemné konfrontaci: historie a současnost. Nejčastěji se jedná o techniku zemědělskou nebo o techniku sborů dobrovolných hasičů, k dalším tématům patří historické dopravní prostředky. Součástí akcí bývá přehlídka techniky v průvodu a formou výstavy, různé typy soutěží, nechybí nabídka občerstvení, hudba, případně i taneční zábava. Presentace se obvykle neváží k nějakému konkrétnímu termínu, ale místy je dbáno na to, aby svůj tradiční a pokud možno každoroční termín získaly a dodržovaly, neboť to přispívá k ustálení návštěvnosti dané akce. Pořadatelem může být jak obec nebo spolek, tak i soukromá osoba. Zúčastňuje se široká veřejnost nebo zájmové skupiny.

7. Neckiády a lávky

Herně soutěživé zábavné akce pro všechny generace s konkrétní tematikou, korespondující s charakterem ročního období: léta. Konají se samostatně nebo s vazbou na jinou obvyklou místní výroční společenskou příležitost. Zatímco neckiáda spočívá obvykle ve využití nejrůznějších plavidel, často podomácku zhotovených, k soutěžnímu či jen zábavnému překonání dané vodní plochy, lávka je ve znamení různých způsobů překonávání úzkého přechodu přes vodní plochu (jízdní kolo, trakař, kulení

sudu), přetlačovacích zápasů či dalších soutěží v obratnosti nad vodní hladinou. Konat se mohou také nejrůznější další soutěže „na suchu“. Necíady i lávky jsou příležitostmi, při které soutěžící často využívají kostýmů a maskování. Pro nejúspěšnější účastníky jsou připraveny ceny. Nechybí nabídka občerstvení, případně i hudební produkce. Pořadatelem akce bývá obec nebo spolek, zúčastňuje se široká veřejnost.

8. Drakiády

Herně soutěživé zábavné akce s konkrétní tematikou, korespondující s charakterem ročního období: větrného počasí pozdního léta a podzimu. I když jsou drakiády především doménou dětských účastníků, neboť navazují na tradiční sezónní dětskou herní aktivitu, individuálně v současnosti již jen minimálně uskutečňovanou, účast diváků a pomocníků z široké veřejnosti nikdy nechybí. Drakiáda je obvykle ve znamení soutěživého vypouštění tzv. draků nejrůznější konstrukce, podomácku zhotovených i zakoupených v obchodní síti. Akce se koná samostatně nebo s vazbou na jinou obvyklou místní výroční společenskou příležitost. Jejím pořadatelem bývá obec nebo spolek.

9. Zabíjačka a grilování

Jedná se o společenská posezení s hostinou. V prvním případě, obvykle s názvem *zabíjačka* nebo *vepřové hody*, jsou na jídelníčku pokrmy, zpracované z na místě poraženého prasete. Zpracování provádí profesionální řezník za asistence pomocníků z místních občanů. Ve druhém případě, obvykle s názvem *grilování*, je k hostině připraveno maso z již předem poraženého prasete, opečeného nad ohněm, což obnáší společný podíl určitého počtu místních občanů na zdlouhavé přípravě pokrmu. Akce se mohou konat k nejrůznější příležitosti v průběhu roku, samostatně nebo vazbou na jinou obvyklou místní výroční společenskou okolnost. Pořadatelem bývá obec, místní spolek nebo i soukromá osoba, účast je otevřena široké veřejnosti nebo se počítá jen s užším okruhem hostů, například v rámci spolku. Při akcích tohoto typu se občas objevuje i hudební produkce, od čehož není daleko ani k tanci zúčastněných.

10. Recesistické akce

Zábavné akce, přetvářející s nadsázkou historické tradiční motivy, zejména prvomájové průvody nebo i dožínky z doby totality, ale které též těží z tradičního humoru „světa naruby“, například když Vánoce jsou oslavovány v létě nebo když se v létě uskuteční závod v běhu na lyžích. Jindy jde zase o využití komiky historických předmětů, například při závodech

na historických velocipédech. Všechny akce tohoto typu využívají kostýmování aktérů, vycházející z daného scénáře dění. Formou recese může být pojata i taneční zábava Pořadatelem zmíněných akcí je obvykle konkrétní spolek, účastníky jsou místní občané nebo i široká veřejnost.

11. Stavění ze sněhu

Herně zábavná akce, obvykle bez pořadatele, korespondující s charakterem ročního období, podmíněná ovšem situací, když napadne dostatek sněhu potřebné kvality. Stavění se zúčastňuje kdokoliv na základě svého rozhodnutí, děti i dospělí, což se odráží i v různorodosti vytvářených témat a vedle klasického motivu antropomorfních *sněhuláků* či dětských *pevností* vytvořených ze sněhových koulí se při opracovávání masy sněhu objevují i analogie sochařských technik. Díla dospělých se obvykle vyznačují značnou rozměrností. Vedle figurálních motivů ze světa lidí, zvířat či pohádkových bytostí se objevují také předměty (například láhev, pивní půllitr nebo džbán, sanitní automobil) a jako forma recese falus.

Poznámka:

Cílem článku je informovat veřejnost o výsledcích řešení konkrétního, v úvodu textu uvedeného projektu výzkumného programu VaV MK ČR, a zároveň upozornit na určitý typ jevů, aktuálně příznačných pro společenský život obyvatelstva na daném území východních Čech, vymezeném možnostmi provedení výzkumu. Pozornost je věnována takovým výročním společenským příležitostem, které vykazují (a to i v případech relativně více či méně nově uplatňovaných typů akcí, odrážejících občanské členění roku) chování založené na stereotypch, obecně příznačných pro tradiční lidovou kulturu a spontánně integrujících komunitu, v níž se uskutečňují. Chybí tudíž akce, u nichž lze v daném prostředí pozorovat (alespoň prozatím) spíše formální nebo komerční snahy o jejich vřazení do systému společenského života. Smyslem podávaných informací není vyzvedávat jakoukoliv z lokalit, v nichž byly poznatky o výročních společenských příležitostech v životě obyvatelstva získány, neboť není možno zobecňovat, že daný jev nenabude za příznivých okolností stejné intenzity kdekoliv na studovaném území, než jak jej zachytil dosavadní výzkum. Informace v článku jsou podány hlavně jako autorské dojmy (postřehy) z vnímání faktů o výročních společenských příležitostech, sledovaných v průběhu terénního výzkumu a ostatní práce na projektu. Nejsou tudíž (též vzhledem k únosnému rozsahu článku) podrobněji specifikovány výzkumné metody ani charakteristika literatury a pramenů k dané problematice. Výklad v poznámkách o agrárním a liturgickém cyklu v průběhu kalendářního roku podává čtenáři bezprostředně jen základní orientační údaje o zmíněných složkách ročního cyklu a o jejich vazbě na tradiční lidovou kulturu. Podrobné informace poskytují odborné práce, z novějších edic například: Adam, A.: *Liturgický rok*. Praha 1998; Richter, K.: *Liturgie a život*. Praha 2003; Langhammerová, J.: *Lidové zvyky*. Výroční obyčeje z Čech a Moravy. Praha, 2004; Kolektiv: *Lidová kultura*. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Praha 2007; Langhammerová, J.: *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha 2008.

ANNUAL COMMUNITY EVENTS IN THE LIFE OF THE POPULATION AFTER THE YEAR 2000 (Observations from the region of East Bohemia)

This article uses the example of field research carried out in East Bohemia regarding the social lives of the population post-2000 to illustrate that people are still behaving in a traditional manner, and a wide range of sources with records on the annual social customs of the past has shown that they have kept much the same form. Through the social occasions mentioned in the article, events close to tradition are shown to be based on Christian culture, mainly related to efforts for the successful outcome of farm work, or in celebration of the harvest, but also with efforts to secure the development of the human populace. The origins of these annual social-celebration events may be obscure today, but they bring people together and allow them to act according to well known rules, and the events people participate in allow people to feel a strong link to where they live. The article listed examples documenting that in addition to the annual social events that began to be popular with large portions of the population, particularly in the countryside, where these common traditional activities were documented as early as the 19th century and they played a specific role in the lives of the people, others were often started in the 20th century or even more recently became part of a cycle of annual events and in other fundamental aspects had their own typical characteristics that were handed down from generation to generation and are now also treated as general traditions. At the same time, it was found that the current social events generally take place in areas with a strong community life.

The article presents the annual social events in two basic spheres. The first sphere presents the annual social events that are directly linked to agricultural and liturgical cycles (lent traditions, customs from early spring to Easter, Pentecost celebrations, fairs, harvest festivals, mourning traditions and advent and Christmas customs); the second sphere presents annual social events with no direct link to agricultural or liturgical cycles (such as children days, senior meetings, races or walks, kite flying, end of summer or end of holiday parties, pranks, local acts of charity and others). The article demonstrates that these social activities are the equal of older annual traditional customs in terms of the function they play in community life, as they repeated regularly according changes in the seasons and cycles in the calendar. A specific overview of annual social events in the lives of the East Bohemian communities after the year 2000 is in the article's appendix, complete with sample pictures.

Tanec masek typu obřadníků (*tanečnicků a tanečnic*) před domem při obchůzce maškar v Hostovicích (okr. Kutná Hora), r. 2010.

Dívka stržená do sněhu maskami *medvěda* a *opice* při obchůzce maškar v Míčově (okr. Chrudim), r. 2009.

Symbolicky oživený *medvěd* tančí v závěru obchůzky maškar uprostřed ostatních, zatímco jeho vodič (*cikán*), zvedá hlavu medvědí masky do výše.
V popředí *chvojáci*. Okřesaneč (okr. Kutná Hora), r. 2009.

Průvod s *Moranou* a *Smrtákem* při akci „Vynášení Zimy ze vsi“ v Žehušicích (okr. Kutná Hora), r. 2009.

Obchůzka s *lity* po domech při akci „*Přinášení lity, odnášení smrti*“
v Neratově (okr. Pardubice), r. 2006.

Obchůzka s *Jidášem* v masce z rostlinného materiálu na *Bílou sobotu*
v Týnišťku (okr. Ústí nad Orlicí), r. 2008.

Obchůzka s *Jidášem* v černě pojatém maskování na *Bílou sobotu* v Řestokách (okr. Chrudim), r. 2009.

Koledníci při obchůzce na *Velikonoční pondělí* ve Slatiňanech (okr. Chrudim), r. 2007.

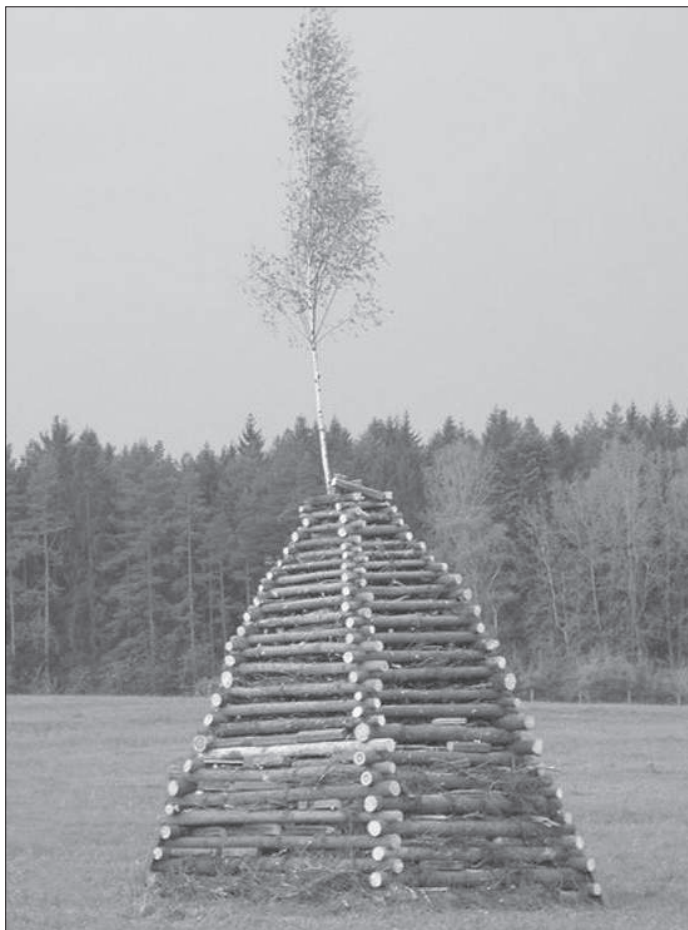

Figuríny *čarodějnic*, vystavené na plotech domů, ve kterých byly připraveny, je vidět již jen vzácně. Tyto zhotovili žáci Základní školy v Semíně (okr. Pardubice), r. 2006.

Hranice s figurínou *čarodějnice* ve Valech (okr. Pardubice) před zapálením, r. 2006.

Hranice se vsazenou *májkou* k upevnění figuríny *čarodějnice* u Ctětínka (okr. Chrudim), r. 2009.

Obecní *máj* a hranice s figurínou *čarodějnice*, připravená k zapálení v Lipolticích (okr. Pardubice), r. 2009.

Stavění obecní *máje* na návsi v Urbanicích (okr. Pardubice), r. 2009.

Obecní *máj* u hostince v Klokočově (okr. Havlíčkův Brod), r. 2007.

„*Stavění májů*“ místní mládeží v Bukovině u Přelouče (okr. Pardubice), r. 2007.

Muži přinášejí *máj*, aby ji postavili u hostince, v závěru „*Stavění májů*“ v Semtěši (okr. Kutná Hora), r. 2009.

Průvod mládeže při obchůzkové slavnosti „*Staročeské máje*“ ve Vraclavi (okr. Ústí nad Orlicí), r. 2009.

Dražba poražené máje při slavnosti „*Kácení máje*“ v Morašicích (okr. Chrudim), r. 2007.

Představitel *krále* tančí s mládeží při obchůzce obcí při „*Staročeských májích*“ v Konárovicích (okr. Kolín), r. 2009.

Výkon trestu utěti ruky (atrapy paže) *bábě* (utěšované *dědkem*) za účast na pokácení *máje* při slavnosti „*Kácení máje*“ v Bukovině u Přelouče (okr. Pardubice), r. 2009.

Průvod mládenců a děvčat s věncem, pod kterým budou tančit v hostinci při zábavě v rámci slavnosti „Kácení máje“ v Morašicích (okr. Chrudim), r. 2007.

Grilování prasete při akci „Spanilá jízda traktorů a domovin“ v Jankovicích (okr. Pardubice), r. 2007.

Účastníci disciplíny „*jízda na trakaři*“, jejíž komično vezený podtrhuje cigaretou, otevřenou lahví piva a psaním na notebooku, při akci „*Sezemická pouťová lávka*“ v Sezemících (okr. Pardubice), r. 2009.

Soutěžící a hudba při akci „*Staročeské stínání kohouta*“ v Načešicích (okr. Chrudim), r. 2008.

*Stínání kohouta v rámci „Loučení s prázdninami“
ve Stojících (okr. Pardubice), r. 2009*

*Představitel sv. Martina při akci „Vítání svatého Martina“
v Lukavici (okr. Chrudim), r. 2009.*

Mikulášská skupina při obchůzce ve Slatiňanech (okr. Chrudim), r. 2007

Živý betlém při akci „Klanění tři králů“ v Cholticích (okr. Pardubice), r. 2007